

๑๐๖. เพราะนิพพานเป็นอย่างเดียวเท่านั้น

Because Nirvana Means Just the Only One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ในธรรมชาติความเป็นมนุษย์นั้น ส่วนใหญ่ก็ต้องการสิ่งที่ดีที่สุด หรือประเสริฐที่สุด สำหรับการดำเนินชีวิต มีน้อยคนที่จะไฝ่ต่ำแสวงหาสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อน ไม่มีสิ้นสุด ผู้ที่เป็นพุทธมามกะที่เลือกเส้นทางในกาปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิ ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นก็ถือว่ามีความไฝ่สูง ต้องการหรือปรารถนาให้ชีวิตของตนประสบสุข จนถึงภาวะจิตที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “นิพพาน” เพราะฉะนั้น ความหมายของคำนี้ ชื่อว่า “วิมุตติ” **เพราะพ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง** นั่นคือ ภาวะจิตที่ปราศจากวิภวัญ หรือที่ปราศจากขั้นทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ หรือ จะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์” ก็ได้ สัจภาวะแห่งนิพพานจึงเป็นเรื่องการปฏิเสธสิ่งที่ไม่ดี คือ กิเลสทั้งหลาย ด้วยการมีพฤติกรรมที่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ทำชั่วทั้งหลาย ทำแต่ความดี และ การชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” คือ จิตปราศจากนิเวศทั้งหลาย อันเป็นฐานทำให้เกิด “ปัญญาในสมาธิ” [สมถะ-ฌาน-ญาณทัสสนะ] และ “ปัญญาในวิปัสสนา” [วิปัสสนา-ญาณ] เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญจิตต้องการภาวะจิตที่สะอาดบริสุทธิ์ แล้วย่อมเกิดปัญญาหลากหลาย อันเป็นปัญญาหยั่งรู้ ในความจริงตามธรรมชาติ ที่รู้เห็นตามเป็นจริงได้ คำว่า “สมาธิ” [สมถภาวนากรรมฐาน] จึงเป็นเรื่องสำคัญในการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ เพื่อนำศักยภาพของจิตในส่วนนี้มาใช้ในทางสร้างสรรค์ ให้เกิดประโยชน์ทั้งฝ่ายคติโลกและคติธรรม และ “ปัญญา” ที่เกิดขึ้นต่อจากสมาธิ เรียกว่า “ปัญญาญาณ” อันประกอบด้วย “สติสัมปชัญญะ” ที่แก่กล้าขึ้นตามลำดับของการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน ที่ถูกหลักการปฏิบัติธรรมสมาธิ ฉะนั้น “ปัญญา” ที่เกิดขึ้นพร้อม “สมถะและวิปัสสนา” จึงเป็นปัญญาที่สำคัญ ที่จะนำทางไปสู่ความสำเร็จให้บรรลุถึง “ความตรัสรู้” [สัมโพธิ] จนถึง ภาวะที่จิตได้หลุดพ้นและปราศจากกิเลสทั้งหลายและทุกข์ทั้งปวงอย่างเด็ดขาดแล้ว เรียกว่า “นิพพาน” ผู้ที่เป็นพุทธมามกะหรือพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ถ้าไม่มีจิตใจที่มุ่งมั่นให้ถึง “นิพพาน” หรือเข้าถึง “ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย” นั้น ก็ย่อมมีจิตใจที่ขาดศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้า ที่จะปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปตามครรลองคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะกลายเป็นพวกที่อ่อนข้อให้กับพวกกิเลสทั้งหลาย วกเวียนอยู่กับวิภวัญ คือ มีชีวิตเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารทุกข์แห่งภวจักร เช่นนี้ เรื่อยไป ทั้งที่มีโอกาสได้เรียนรู้ ได้ศึกษา พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็ตาม ก็เป็นเรื่องที่ไร้ค่า หาประโยชน์ที่จะเกื้อกูลให้ชีวิตสูงขึ้นได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ได้เลือกตัดสินใจถือบวชในพระพุทธศาสนาไปแล้ว ก็ยังไม่สมควรอย่างยิ่ง ที่จะกล่าววาทะอันต่ำต้อยว่า “**ไม่ได้ต้องการพระนิพพาน**” ก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่า แล้วจะมาบวชกันทำไม หรือเพราะไม่มีอาชีพอื่นที่ดีกว่านี้ทำกัน เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “**พระนิพพาน**” คือ เป้าหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรมในพระธรรมวินัยนี้.

บทความที่ ๑๐๖ ประจำปี ๒๕๕๘ – เพราะนิพพานเป็นอย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อจะกล่าวถึงเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรมนั้น ก็คงไม่เกินไปจากความปรารถนาถึง “นิพพาน–Nirvana” แต่ใครจะไปได้ถึงหรือไม่ นั่นก็ต้องเริ่มต้นทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ด้วยการศึกษาดัง หลักการปฏิบัติธรรม ซึ่งหมายถึง “**สัทธรรม ๓–True Doctrine**” หมายถึง *ธรรมอันดี–ธรรมที่แท้–ธรรมของ สัตบุรุษ–หลักหรือแก่นศาสนา* ได้แก่ (๑) “**ปริยัตติสัทธรรม**” คือ สัทธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ (๒) “**ปฏิบัติสัทธรรม**” คือ สัทธรรมคือปฏิบัติที่ปฏิบัติ ได้แก่ “**อัญจังกิम्मรรค–อริยมรรคมีองค์ ๘**” หรือ “**ไตรสิกขา**” คือ “**ศีล–สมาธิ–ปัญญา**” ที่เรียกเต็มว่า **อริยสิกขา: สัมมาวาจา–สัมมากัมมันตะ–สัมมาอาชีวะ อริยจิตตสิกขา [อารัมมณูปนิชฌาน–การเพ่งอารมณ์ในกรรมฐาน ๔๐ คือ รูป ๓๑ และ–อรูป ๙]: สัมมาวายามะ–สัมมาสติ–สัมมาสมาธิ อริยปัญญาสิกขา [ลักขณูปนิชฌาน–การเพ่งลักษณะในไตรลักษณ์ คือ วิปัสสนา–มรรค–และ–ผล]: สัมมาทิฐิ–สัมมาสังกัปปะ และ (๓) “**ปฏิบัติสัทธรรม–อริยมรรค**” คือ สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ *มรรค–ผล–และ–นิพพาน* เมื่อจำแนกแยกแยะพระศาสนาหรือสัทธรรมทั้ง ๓ หมวดได้ถูกต้องและเข้าใจดีแล้ว ก็ควรเริ่มทำความเข้าใจถึง (๑) ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่ง “**ความตรัสรู้**” [สัมโพธิ] และ (๒) ธรรมที่เกี่ยวพันแก่ “**อริยมรรค**” [อริยสัจ ๔–อริยมรรค ๘–อริยมรรคมีองค์ ๘] หมายถึง ทางอันประเสริฐ ทางดำเนินของพระอริยะ ญาณอันให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ มี ๔ คือ *โสดาปัตติมรรค–สกทาคามีมรรค–อนาคามีมรรค–และ–อรหัตตมรรค* ซึ่งเรียกว่า “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” ได้แก่ *สติปัญญา ๔–สัมมัปปธาน ๔–อิทธิบาท ๔–อินทรีย์ ๕–พลัง ๕–โพชฌงค์ ๗–มรรคมีองค์ ๘* เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะเลือกปฏิบัติไม่เรียนรู้ธรรมในฝ่ายปริยัตติสัทธรรม ก็ไม่ได้ จะเลือกปฏิบัติไม่ศึกษาปฏิบัติในฝ่ายปฏิบัติสัทธรรม ก็ยังไม่ได้ หรือ จะเลือกปฏิบัติในการรับรู้ให้แจ้งในผลของฝ่ายปฏิบัติสัทธรรม ก็ยังไม่ได้เด็ดขาด เพราะผลแห่งการปฏิบัติอริยมรรคธรรมนั้น คือ “**นิพพาน**” อันหมายถึง ปรมาตตประโยชน์ในพระธรรมวินัยนี้**

ฉะนั้น กล่าวโดยย่อ เพื่อให้เห็นภาพรวมที่เป็นองค์รวมแห่งความรู้ในการศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนา คือ แนวทางดำเนินใน ๓ ลำดับ ได้แก่ (๑) มัชฌิมาปฏิปทา (๒) พระสัทธรรม ๓ และ (๓) โพธิปักขิยธรรม ๓๗ สำหรับ ในอรรถของคำว่า “**มัชฌิมาปฏิปทา**” หมายถึง ทางสายกลางแห่งปัญญา ที่กระทำด้วย “**ญาณสัมปยุตตจิต**” [กุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญาไม่ต้องมีผู้อื่นชักนำ] ที่ประกอบด้วย ๓ ข้อปฏิบัติ ได้แก่ (๑) **เริ่มต้นด้วยปัญญา** (๒) **ดำเนินด้วยปัญญา** และ (๓) **นำไปสู่ปัญญา** ดังนี้

อนึ่ง ในบทว่า “กามสุขัลลิกานุโยโค” นั้นท่านไม่กล่าวว่า “ทุกฺโข” เพราะพวกปญฺญานวาทะ **เป็น** บรรพชิตพวกใดพวกหนึ่ง มีวาตะว่า “นิพพานในปัจจุบันถือเอาว่า เพราะตัวตนนี้เยี่ยม เทียบพร้อมบำเรอด้วยกามคุณ ๕ ด้วยเหตุนี้ตัวตนนี้จึงเป็นอันบรรลุนิพพานในปัจจุบัน” เพื่อรักษาจิตของผู้บำเพ็ญตบะเหล่านั้น และเพราะการสมทานธรรมนั้นเป็นความสุขในปัจจุบัน

ไม่ควรเสพ “กามสุขัลลิกานุโยค” เพราะเป็น “ความสุข” **เศร้า**หมองด้วยตัณหาและทิฏฐิในปัจจุบัน เพราะมีทุกข์เป็นผลต่อไป และเพราะผู้ขวนขวาย “กามสุขัลลิกานุโยค” นั้น **พัวพันด้วย** ตัณหาและทิฏฐิ

บทว่า “อตฺตกิลมณานุโยโค” หมายถึง การประกอบกรทำตนให้ลำบาก ความว่า ทำความทุกข์ ให้แก่ตน บทว่า “ทุกฺโข” คือ **นำ**ความทุกข์มาให้ ด้วยการทรมานตน มีนอนบนที่ทำความหนาม เป็นต้น ในบทนี้ ท่านไม่กล่าวว่า: “หิโน” [เป็นของเหลวคือลามก] เพื่อรักษาจิตของผู้บำเพ็ญตบะเหล่านั้น เพราะผู้บำเพ็ญตบะเหล่านั้น ถือว่าเป็นตบะอันสูงสุด ไม่กล่าวว่า: “โปถุชฺชนิโก” เพราะเป็นธรรมดาของบรรพชิตทั้งหลาย และเพราะไม่ทั่วไปด้วยคฤหัสถ์ทั้งหลาย

ไม่ควรเสพ “อตฺตกิลมณานุโยค” เพราะเป็น “ทุกข์” **เศร้า**หมองด้วยทิฏฐิในปัจจุบัน เพราะมีทุกข์ เป็นผลต่อไป และเพราะผู้ขวนขวายใน “อตฺตกิลมณานุโยค” นั้น **ผูกพันด้วย**ทิฏฐิ

“มัชฌิมาปฏิปทา” บทว่า “เอเต เต” คือ **เหล่านั้นนี้** บทว่า “อนุปกมฺม” **ไม่**เกี่ยวข้อง คือ **ไม่**เข้าไป ใกล้เคียง บทว่า “มัชฌิมา” **สายกลาง** ชื่อว่า “มัชฌิมา” เพราะเป็นทางสายกลางไม่มีสุขและทุกข์เศร้าหมอง ชื่อว่า “ปฏิปทา” เพราะเป็นเหตุถึงนิพพาน **สู่**ความตรัสรู้ หรือ อริยมรรค บทว่า “อภิสมฺ พุทฺธา” **ตรัสรู้แล้ว** คือ **แทงตลอดแล้ว**

(๒) ดำเนินด้วยปัญญา ที่เป็นแนวทางไป เพื่อสู่ความตรัสรู้หรืออริยมรรค โดยประกอบด้วย ธรรม ๔ ได้แก่ (๑) ชื่อว่า “**อาคปฺปาย**” ความว่า **เพื่อบำเพ็ญเพียร** (๒) ชื่อว่า “**อนุโยคาย**” ความว่า **โดยการประกอบเนื่องๆ** (๓) ชื่อว่า “**สาตฺตจฺจาย**” ความว่า **โดยกระทำติดต่อกัน** (๔) ชื่อว่า “**ปรานาย**” ความว่า **เพื่อการตั้งไว้** คืออยู่ที่ความปรารถนาความเพียรประกอบความตั้งมั่นไม่สั่นโยนในการทำกุศลผลบุญ ด้วยการระลึกร่วมกับ “**อินทริยสังวร**” คือ **การสำรวมอินทริย์** นั่นคือ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖ และ “**โภชนมัตตัญญุตตา**” คือ **ความรู้จักประมาณในการบริโภค** นั่นคือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหาร เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา ดังข้อที่ว่า:

“บรรดาธรรมเหล่านั้น **ความรู้จักประมาณในโภชนะ** คือ อะไร คือ ภิกษุบางรูปในพระศาสนา นี้ ไม่พิจารณาเสียก่อน บริโภคอาหารโดยไม่แยบคาย (๑) **เพื่อเล่น** (๒) **เพื่อมัวเมา** (๓) **เพื่อตกแต่ง** (๔) **เพื่อสวยงาม** ฉะนั้น ความไม่สั่นโยน ความไม่รู้จักประมาณ ในโภชนะที่มีได้พิจารณา [แล้วบริโภค]” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๒ - หน้าที่ 284 FILE 16) นั่นคือ

๒๗. อินทริยอคุตตวารตาทุกะ

“อินฺทฺริเยสุ อคฺคตฺตวารตา จ” **ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทริย์ ๖**

“โภชน อมตฺตญฺจตา จ” **ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร**

(พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 194 FILE 75)

[๘๖๒] **ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทริย์ ๖** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้:

(๑) **เห็นรูปด้วยจักขุ** [จักขุปสาท] แล้ว เป็นผู้ถือนิมิต เป็นผู้ถือโดยอนุพยัญชนะ อภิชฌา โทมนัส อกุศลบาปธรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**จักขุนทริย์**” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**จักขุนทริย์**” ใจ ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**จักขุนทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**จักขุนทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**จักขุนทริย์**” นั้น

(๒) **ได้ยินเสียงด้วยโสต** [โสตปสาท] แล้ว เป็นผู้ถือนิมิต เป็นผู้ถือโดยอนุพยัญชนะ อภิชฌา โทมนัส อกุศลบาปธรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**โสตินทริย์**” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**โสตินทริย์**” ใจ ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**โสตินทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**โสตินทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**โสตินทริย์**” นั้น

- (๓) **ตูดกลืนด้วยฆาณะ** [ฆาณปสาท] แล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต เป็นผู้ถือ โดยอนุพยัญชนะ อภิขณา โทมณัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**ฆานินทริย์**” อยู่ที่นี่ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**ฆานินทริย์**” ใด ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**ฆานินทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**ฆานินทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**ฆานินทริย์**” นั้น
- (๔) **ลิ้มรสด้วยชีวหา** [ชีวหาปสาท] แล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต เป็นผู้ถือ โดยอนุพยัญชนะ อภิขณา โทมณัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**ชีวหินทริย์**” อยู่ที่นี่ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**ชีวหินทริย์**” ใด ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**ชีวหินทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**ชีวหินทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**ชีวหินทริย์**” นั้น
- (๕) **ตูดต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย** [กายปสาท] แล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต เป็นผู้ถือ โดยอนุพยัญชนะ อภิขณา โทมณัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**กายินทริย์**” อยู่ที่นี่ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**กายินทริย์**” ใด ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**กายินทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**กายินทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**กายินทริย์**” นั้น
- (๖) **รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจ** [จิต-ใจ] แล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต เป็นผู้ถือ โดยอนุพยัญชนะ อภิขณา โทมณัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “**มนินทริย์**” อยู่ที่นี่ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “**มนินทริย์**” ใด ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวม “**มนินทริย์**” นั้น ไม่รักษา “**มนินทริย์**” นั้น ไม่สำเร็จการสำรวมใน “**มนินทริย์**” นั้น การไม่คุ้มครอง กิริยาที่ไม่คุ้มครอง การไม่รักษา การไม่สำรวมซึ่ง “**อินทริย์ ๖**” เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่า **ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทริย์ ๖** (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 506-507 FILE 76)

ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร เป็น โฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่พิจารณาโดยแยกคาย บริโภคอาหาร (๑) **เพื่อจะเล่น** (๒) **เพื่อจะมัวเมา** (๓) **เพื่อจะประเทืองผิว** (๔) **เพื่อความอ้วนพี** ฉะนั้น ความเป็นผู้ไม่สำน โดย ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณ ความไม่พิจารณา ในโภชนาหารนั้น อันใด นี้เรียกว่า **ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร** (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 507 FILE 76)

๒๘. อินทริยคุณตทวารตาทุกะ

“อินทริเยสุ คุณตทวารตา จ” **ความเป็นผู้สำรวมในอินทริย์ ๖**

“โภชเน มตฺตณฺณตา จ” **ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนาหาร**

(พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 194 FILE 75)

[๘๖๑] ความเป็นผู้สำรวมในอินทรีย์ ๖ เป็นไฉน
บุคคลบางคนในโลกนี้:

- (๑) เห็นรูปด้วยจักขุ [จักขุปสาท] แล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “จักขุนทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “จักขุนทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “จักขุนทรีย์” นั้น รักษา “จักขุนทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “จักขุนทรีย์” นั้น
- (๒) ได้ยินเสียงด้วยโสต [โสตปสาท] แล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “โสตินทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “โสตินทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “โสตินทรีย์” นั้น รักษา “โสตินทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “โสตินทรีย์” นั้น
- (๓) สูดกลิ่นด้วยฆานะ [ฆานปสาท] แล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “ฆานินทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “ฆานินทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “ฆานินทรีย์” นั้น รักษา “ฆานินทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “ฆานินทรีย์” นั้น
- (๔) ลิ้มรสด้วยชีวหา [ชีวหาปสาท] แล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “ชีวหินทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “ชีวหินทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “ชีวหินทรีย์” นั้น รักษา “ชีวหินทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “ชีวหินทรีย์” นั้น
- (๕) ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย [กายปสาท] เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “กายินทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “กายินทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “กายินทรีย์” นั้น รักษา “กายินทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “กายินทรีย์” นั้น
- (๖) รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ [จิต-ใจ] แล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิมิต เป็นผู้ไม่ถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาปกรรมทั้งหลาย พึงครอบงำบุคคลผู้ไม่สำรวม “มนินทรีย์” อยู่ นี้ เพราะเหตุที่ไม่สำรวม “มนินทรีย์” ใด ปฏิบัติเพื่อสำรวม “มนินทรีย์” นั้น รักษา “มนินทรีย์” นั้น สำเร็จการสำรวมใน “มนินทรีย์” นั้น การคุ้มครอง กิริยาที่คุ้มครอง การรักษา การสำรวม “อินทรีย์ ๖” เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้สำรวมในอินทรีย์ (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 507-508 FILE 76)

ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนาหาร เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาโดยแยกคายว่า เราบริโภคอาหาร (๑) ไม่ใช่เพื่อจะเล่น (๒) ไม่ใช่เพื่อจะมัวเมา (๓) ไม่ใช่เพื่อจะประเทือง (๔) ไม่ใช่เพื่อจะให้อ้วนพี แต่เพียง (๑) **เพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ (๒) เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป (๓) เพื่อบำบัดความหิว (๔) เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์** เพราะ โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียด้วย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นด้วย ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษและการอยู่โดยผาสุก จักมีแก่เราด้วย ดังนี้ แล้วจึงบริโภคอาหาร ความสันโดษ โดย ความรู้ประมาณ การพิจารณา ในโภชนาหารนั้น อันใด นี้เรียกว่า **ความเป็นผู้รู้ ประมาณในโภชนาหาร** (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ – หน้าที่ 508 FILE 76)

แต่อย่างไรก็ตาม ให้ดำเนินการปฏิบัติธรรมด้วย “สัมมปธาน ๔” [ปธาน ๔] คือ **ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่** อันเป็นทางสำคัญ เพื่อความตรัสรู้หรืออริยมรรค ซึ่งจะสอดคล้องกับพุทธโอวาท ๒ ประการ ได้แก่ (๑) “สพฺพปาปสฺส อภรณํ” **ไม่ทำความชั่วทั้งปวง (๒) “กุสลสฺสุปสมฺปทา”** ทำความดีให้เพียบพร้อม ดังนี้

“ปธาน ๔” หมายถึง **ความเพียร** ได้แก่

- (๑) “**สังวรปธาน**” คือ **เพียรระวัง** หรือ **เพียรปิดกั้น** นั่นคือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น
- (๒) “**ปหานปธาน**” คือ **เพียรละ** หรือ **เพียรกำจัด** นั่นคือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- (๓) “**ภาวนापธาน**” คือ **เพียรเจริญ** หรือ **เพียรก่อให้เกิด** นั่นคือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น
- (๔) “**อนุรักขนาปธาน**” คือ **เพียรรักษา** นั่นคือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์

(๑) **นำไปสู่ปัญญา** ในประเด็นนี้ คือ การพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากนิเวรณ์ ซึ่งจะสอดคล้องกับพุทธโอวาท คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในข้อ (๑) “สติตฺตปริโยทปนํ” ทำใจของคนให้สะอาดบริสุทธิ์ โดยสัมปยุตต์ด้วย “ชาคริยานุโยค” (ข้อ ๓ ในอภินนทกปฏิบัติปา ๓: ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ได้แก่ อินทริยสังวร-โภชนมัตตัญญตา-ชาคริยานุโยค) หมายถึง การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียร ดิ้นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิเวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป โดยดำเนินทางปฏิบัติใน ธรรม ๔ ได้แก่ (๑) ข้อว่า “**อากฺขปาย**” ความว่า **เพื่อ** บำเพ็ญเพียร (๒) ข้อว่า “**อนุโยคาย**” ความว่า **โดยการประกอบ** หนึ่งๆ (๓) ข้อว่า “**สาตฺตจฺจาย**” ความว่า **โดยกระทำติดต่อกัน** (๔) ข้อว่า “**ปธานาย**” ความว่า **เพื่อการตั้งไว้** ในที่นี้หมายถึง “การปฏิบัติบูชา” คือ การชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ อยู่เป็นนิตย์ ที่เรียกว่า “การนั่งสมาธิ” [Concentration] โดยรู้ถึงวิธีของธรรมที่เป็น “**อสังขาร**” [อสังขาริก = ไม่มีการชักจูง ตั้งใจทำเอง อยู่เสมอ] “**สสังขาร**” [สสังขาริก = มีการชักจูง มีคนอื่นหรือสิ่งอื่นมาเตือนให้ทำกุศล] ที่สหระคด้วย (๑) โดยกุศล และ (๒) โดยความต่างแห่งปัจจัย [เหตุ] ฉะนั้น สมาธิแห่งจิตจึงมีความสำคัญมากต่ออาการของจิตที่จะเป็นมหาวิบาก [วิบากของกุศลที่เลวก็ย่อมเลว วิบากของกุศลปานกลางก็ย่อมเป็นปานกลาง วิบากของกุศลที่ประณีตก็ย่อมเป็นของประณีต] ดังนี้

จริงอยู่ มหาวิบากเหล่านี้ย่อมให้ผลในที่ทั้ง ๔ [วิญญานกิจ ๑๔: กิจของวิญญาน-หน้าที่ของจิต] คือ ในปฏิสนธิ [ปฏิสนธิ-หน้าที่สืบต่อภพใหม่] ๑ ในภวังค์ [ภวังคะ-หน้าที่เป็นองค์ของภพ] ๑ ในตทารัมมณะ [ตทาลัมพะ-หน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวณะก่อนตทภวังค์] ๑ ในจติ [จติ-หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน] ๑ ให้ผลอย่างไร คือ ย่อมให้ผลเป็นปฏิสนธิ ในเวลาถือปฏิสนธิของผู้มีบุญทั้งหลายเป็น “**ทุเหตุกะ**” และ “**ดีเหตุกะ**” [กรรมที่ประกอบด้วย “**กุศลเหตุ ๓**” (อโลกะ-อโทสะ-อโมหะ) ย่อมให้วิบากเป็น “**ดีเหตุกะ**” (จิตประกอบด้วยเหตุ ๓) **ทุเหตุกะ** (จิตประกอบด้วยเหตุ ๒) และ “**อเหตุกะ**” (จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ) กรรมที่ประกอบด้วยกุศลเหตุ ๒ ย่อมให้วิบากเป็น “**ทุเหตุกะ**” และ “**อเหตุกะ**” ไม่ให้วิบากเป็น “**ดีเหตุกะ**” ชื่อว่า “**กรรมนิยาม**”] ในพวกมนุษย์ และในพวกเทพชั้นกามาพจรก่อน เมื่อปฏิสนธิจิตผ่านไปแล้วก็ให้ผลเป็นภวังค์ในปวัตติกาลตลอดอายุ ๖๐ ปีบ้าง ๘๐ ปีบ้าง ตลอดสองไขยหนึ่งบ้าง ย่อมให้ผลเป็นตทารัมมณะในอารมณ์ที่มีกำลังในทวาร ๖ และย่อมให้ผลเป็นจติในเวลาตาย มหาวิบากย่อมให้ผลในที่ ๔ ด้วยประการฉะนี้ (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 73 FILE 76)

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เข้าใจความหมายของ คำว่า “เหตุ-ปัจจัย” ที่ทำให้เกิดวิบากกรรม ต่างต่าง กันไปในวิบากจิต ให้พิจารณารายละเอียดเพิ่มเติม [ตามหลักปัจจุสมุปบาท และ ปฏิจสมุ ปันนธรรมทั้งหลาย รวมทั้ง กฏแห่งกรรม กับ กัมมัสสกตา] ดังนี้

คำว่า “น เหตุเมว” (ไม่ใช่เหตุทั้งนั้น) นี้ ทรงขยายความถึงการ ปฏิเสธเหตุทั่วไป. ในข้อว่ารูปไม่ใช่เหตุ นั้น เหตุมี ๔ อย่าง คือ

- (๑) “เหตุเหตุ” คือ เหตุที่เป็นมูล
- (๒) “ปัจจัยเหตุ” คือ เหตุที่เป็นปัจจัย
- (๓) “อุตตมเหตุ” คือ เหตุที่เป็นประธาน
- (๔) “สาธารณเหตุ” คือ เหตุทั่วไปแก่สรรพสัตว์

บรรดาเหตุทั้ง ๔ เหล่านี้ เหตุนี้ คือ (๑) กุศลเหตุ ๓ [อโลภะ-อโทสะ-อโมหะ] อกุศล เหตุ ๓ และ อัพยากเหตุ ๓ ชื่อว่า “เหตุเหตุ” (๒) เหตุที่ตรัสไว้ในบาลีว่า: คุณอนภิกขุทั้งหลาย “มหาภูตรูป” เหล่านี้เป็นเหตุ “มหาภูตรูป” เหล่านี้ เป็นปัจจัยเพื่อการ บัญญัติรูปขั้นนี้ ชื่อว่า “ปัจจัยเหตุ” (๓) เหตุที่ตรัสไว้ว่า: กุศลธรรมและอกุศลธรรม เป็นเหตุสูงสุด ในฐานะแห่งการให้ผลของตน “อิฏฐารมณ” เป็นเหตุสูงสุดในฐานะ แห่งกุศลวิบาก “อนิฏฐารมณ” เป็นเหตุสูงสุดในฐานะแห่งอกุศลวิบาก ดังนี้ เหมือนที่ ตรัสว่า: ตถาคตย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่ง “ผลแห่งกรรมสมათาน” อันเป็น อดีต อนาคต และ ปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุ ดังนี้ ชื่อว่า “อุตตมเหตุ” (๔) เหตุที่ตรัสไว้ว่า ข้อที่ “อวิชชา” นี้เท่านั้น เป็นเหตุ “อวิชชา” นี้เป็นปัจจัยแก่สังขารทั้งหลาย “อวิชชา” เป็นเหตุทั่วไป แม้แก่สังขารทั้งหลาย ย่อมแผ่ไปสู่ความเป็นปัจจัย ดังนี้ เหมือนที่ตรัส ว่า: ปฐวีรส อาโปรส เป็นปัจจัยแก่มรรตสบัง แก่อมรรตสบัง ฉนฺได “อวิชชา” ก็เป็นสา ธารณปัจจัยแก่สังขารที่เป็นกุศลบัง ที่เป็นอกุศลบัง ฉนฺนํ ชื่อว่า “สาธารณเหตุ” (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 211 FILE 76)

ฉะนั้น อะไรเป็นเหตุนำไปสู่ “ปัญญา” [Wisdom] คำตอบ คือ กรรมแห่งการเจริญสมณะ [ฉาน สมานธิ = สมถกาวนา-สมถกรรมฐาน] เพราะจิตตสมานธิแห่งรูปฉานนั้น ประกอบด้วย ธรรม ๓ ได้แก่ (๑) สัมมวายามะ-ความเพียรชอบด้วย “สัมมปฺปธาน ๔” (๒) สัมมาสติ-ความระลึกชอบ ด้วย “สติปัฏฐาน ๔” และ (๓) สัมมาสมาธิ-ความตั้งใจชอบ ด้วย “ฉาน ๔-รูปฉาน ๔” ด้วยเหตุนี้ ธรรมใน “สัมมาสติ” ทำให้เกิดความระลึกได้จากการพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นๆ และใน ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ “สัมปชัญญะ-ปัญญา” (ข้อ ๒ ในกายนุสสนาสติปัฏฐาน คำว่า “วิปัสสนา = ปัญญา”) มีความรู้ตัวทั่วพร้อม เป็นปัญญาที่รู้รอบและคมชัด เพราะฉะนั้น “สัมมาสติ” เกิดความ แก่กล้า และสัมปชัญญะเกิดความคมชัด เพราะจิตประกอบด้วย “สัมมาสมาธิ” ที่บริสุทธิ์ เพราะจิต

ในขณะนั้น ในสมัยนั้น เป็นจิตปราศจากนิรวรณ คือ “จตุตถฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตา” [อัปปนาสมาธิ] ในการเจริญฌานสมาธินั้น หมายถึง “อธิจิตตสิกขา” [อาร์มมณูปนิชฌาน-การเพ่งอารมณ์ในกรรมฐาน ๔๐ คือ รูปฌาน ๔-และ-อรุฌาน ๔]: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ หรือ จะเรียกว่า “ประพตฺติพรหมจรรย์” [สมาบัติ ๘] ก็ได้ ก็ให้เข้าใจเป็นแนวเดียวกัน ระหว่างนัยตามลัทธิพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้นนี้ ไม่แตกต่างกัน แต่ต่างกันที่กุศลโลบายหรืออุบายวิธีที่แบบคายกำหนดไว้ในใจเพื่อมณสิการกรรมฐานนั้นๆ ฉะนั้น เพื่อให้เข้าใจถูกต้องที่เป็นฝ่ายกุศล ที่เรียกว่า “ผลแห่งพรหมจรรย์” [ผลสมาบัติ] ซึ่งให้ผลวิบากแตกต่างจาก “ผลแห่งทาน” ให้พิจารณา “เนมิราชชาดก” ดังต่อไปนี้

ท้าวสักกเทวราชทรงแสดงความที่ “ผลแห่งพรหมจรรย์” นั้นแล เป็นของมากกว่า “ผลแห่งทาน” เมื่ออย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดง “ดาบสผู้ก้าวล่วงปรตภพ” ด้วย “การอยู่พรหมจรรย์” บังเกิดใน “พรหมโลก” จึงตรัสว่า: ฤาษีผู้ไม่มีเหย้าเรือนเหล่านี้บำเพ็ญตบธรรม ได้ก้าวล่วงกามาจรภพแล้วโดยแท้ คือ ฤาษี ๗ คน อันมีนามว่า ยามหนุฤาษี-โสมยาคฤาษี-มโนชวฤาษี-สมุททฤาษี-มาฆฤาษี-ภรตฤาษี-และ-กาลปรุกตฤาษี และฤาษีอีก ๔ คน คือ อังคิรสฤาษี-กัสสปฤาษี-กีสวัจฉฤาษี-และ-อกันตฤาษี

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “อติวคฺตีสฺสุ” ได้แก่ ก้าวล่วงกามาจรภพ บทว่า “ตปฺลฺลฺลิโน” ความว่า (๑) อาศัยตบะคือศีล และ (๒) ตบะคือสมาบัติ ๘ [รูปฌาน ๔: ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน อรุฌาน ๔: อากาสาณัญญาตนะ-วิญญาณัญญาตนะ-อาภิญญัญญาตนะ-เนวสัณญานาสัณญายตนะ] บทว่า “สทฺตฺติสโย” ท่านกล่าวหมายเอาฤาษีพี่น้องกัน ๗ คน มี ยามหนุฤาษี เป็นต้น ฤาษีเหล่านี้กับฤาษี ๔ คน มีอังคิรสฤาษี เป็นต้น รวมเป็นฤาษี

แม่น้ำชื่อ “ลีทา” มีอยู่ทางด้านทิศอุดร เป็นแม่น้ำลึกข้ามยาก “กาณฺจนบรพต” มีสี่ประหนึ่งไฟที่ไหม้ไม่อ้อ โขติช่วงอยู่ในกาลทุกเมื่อ ที่ฝั่งแม่น้ำนั้น มีต้นกฤษณาออกงาม มฤเข่าอื่นอีกมีป่าไม้งอกงาม แต่ก่อนมา มี “ฤาษีเก่าแก่ประมาณหมื่นคน” อาศัยอยู่ในภูมิประเทศนั้น หม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยทาน ด้วย “สัณญุมะ-ความสำรวม-ความสังวรอินทริย์” และ “ทมะ-ความฝึกตน-การระงับกิเลส เป็นชื่อของปัญญา” [บุคคลชื่อว่า เป็นพราหมณ์ผู้อุดม เพราะคุณธรรม ๔ ประการ คือ ตบะ-ความเพียร ๑ พรหมจรรย์ ๑ สัณญุมะ ๑ ทมะ ๑] หม่อมฉันอุปัฏฐากดาบสเหล่านั้น ผู้ปฏิบัติวัตรจริยาไม่มีวัตรอื่นยิ่งกว่า ละหม่อมฉันไปอยู่ผู้เดียว มีจิตมั่นคง หม่อมฉันจักนมนัสการนรชนผู้ปฏิบัติตรง จะมีชาติก็ตาม ไม่มีชาติก็ตาม เป็นนิตยกาล เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ วรรณะทั้งปวง ตั้งอยู่ในอธรรม ย่อมตกนรกเบื้องต่ำ วรรณะทั้งปวงย่อมบริสุทธิ์ เพราะประพตฺติธรรม สูงสุด (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 247-248 FILE 63)

ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึง เรื่อง “สมาธิ-สมถะ” [สมาบัติ] คือ การทำจิตให้สงบเป็น “ธรรมสมาธิ ๕” ใน การปฏิบัติธรรมนั้นของแต่ละบุคคล ซึ่งประกอบด้วยลักษณะอาการจิต ๕ ประการ ได้แก่ “ปราโมทย์-ปีติ-ปัสสัทธิ-สุข-สมาธิ” ที่เรียกภาวะจิตนี้ว่า “จิตตสมาธิ” [เพราะว่าเรียงย่นดีในธรรม ที่ปฏิบัติมากทั้งสมถะและวิปัสสนา ได้ดำเนินมาอย่างถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาดีแล้ว] อัน กลายเป็นคุณสมบัติแห่งสมถะ และสหระศด้วยอริการในวิปัสสนา ที่ประกอบด้วย ธรรม ๑๐ ได้แก่

- (๑) **โสภาส**-แสงสว่าง
- (๒) **ปีติ**-ความอิ่มใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๓) **ญาณ**-ความรู้ที่คมชัดปราศจากอวิชชา
- (๔) **ปัสสัทธิ**-ความสงบเย็นกายใจ
- (๕) **สุข**-ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๖) **อริโมกข์**-อริโมกข์สัทธา-ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๗) **ปัสสัทธิ**-ความเพียรที่พอดี
- (๘) **อุปัฏฐาน**-สติซัด
- (๙) **อุเบกขา**-ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๐) **นิกันติ**-ความติดใจพอใจ

และนอกจากนี้ ควรพึงเข้าใจถึง คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายลัทธิพราหมณ์มาก่อน คือ “สมาบัติ” [ฌานสมาบัติ] กับ “เจโตวิมุตติ” [ผลสมาบัติ]

- (๑) “**สมาบัติ**” คือ **ภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึง** สมาบัติมีหลายอย่าง เช่น **ฌานสมาบัติ-ผลสมาบัติ-อนุปปพวิหารสมาบัติ-นิโรธสมาบัติ** สมาบัติที่กล่าวถึงบ่อยคือ “**ฌานสมาบัติ**” กล่าวคือ “**สมาบัติ ๘**” อันได้แก่ “**รูปฌาน ๔**” และ “**อรุปรฌาน ๔**” ถ้าเพิ่ม “**นิโรธสมาบัติ**” ต่อท้าย “**สมาบัติ ๘**” นี้ รวมเรียกว่า “**อนุปปพวิหารสมาบัติ ๕**” หรือ “**อนุปปพนิโรธ ๕**”
- (๒) “**เจโตวิมุตติ**” คือ **ความหลุดพ้นแห่งจิต** การหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยอำนาจการฝึกจิต หรือด้วยกำลังสมาธิ เช่น **สมาบัติ ๘** เป็น “**เจโตวิมุตติ**” อันละเอียดประณีต [สันตเจโตวิมุตติ]

ดังนั้น ในขั้นปฏิบัติธรรมต่อไป เพื่อให้ลุล่วงถึง “ภาวะแห่งความตรัสรู้” [สัมโพธิะ—หรือ เพื่อจะให้บรรลุถึง ภาวะ ที่เรียกว่า “อภิสมุพพุทฺธา” ตรัสรู้แล้ว คือ แสงตลอดแล้ว] และควรทำความเข้าใจในคำศัพท์ที่เป็นธรรมคู่ กัน (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 508-511 FILE 76) ได้แก่

- (๑) มุฏฐัจจะ-อสัมปชัญญะ
- (๒) สติ-สัมปชัญญะ
- (๓) ปฏิสังขานพละ-ภาวนาพละ
- (๔) สมณะ-วิปัสสนา
- (๕) สมณนิมิต-ปัสคาหนิมิต
- (๖) ปัสคาหะ-อวิกเขปะ
- (๗) สัตถวิบัติ-ทัญญิวินิบัติ
- (๘) สัตถสัมปทา-ทัญญิวินิบัติ
- (๙) สัตถวิสุทฺธิ-ทัญญิวินิสุทฺธิ
- (๑๐) ความหมดจดแห่งทัญญิวินิบัติ-ความเพียรแห่งบุคคลผู้มีทัญญิวินิบัติอันหมดจด

[๘๖๔] “มุฏฐัจจะ” เป็นไฉน

ความระลึกไม่ได้ ความไม่ตามระลึก ความไม่หวนระลึก ความระลึก ไม่ได้ อาการที่ระลึกไม่ได้ ความไม่ทรง จำ ความเลื่อนลอย ความหลงลืม อันใด นี้เรียกว่า “มุฏฐัจจะ” ฉะนั้น คำว่า “มุฏฐัจจ” คือ การอยู่อย่างขาด สติ สมดังที่กล่าวไว้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น “มุฏฐัจจะ” คืออะไร คือ ไม่มีสติ ระลึกตามไปไม่ได้ ระลึก ย้อนไปก็ไม่ได้ นึกไม่ออก จำไม่ได้ ฟันเฟือง หลงลืม นี้เรียกว่า “มุฏฐัจจะ”

“อสัมปชัญญะ” เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ กระทำให้ประจักษ์ ความทราบปัญหา ความงงเขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ลัมคืออวิชชา อกุศลมูล คือ โมหะ อันใด นี้เรียกว่า “อสัมปชัญญะ” คำว่า “อสมฺปชญฺญ” ได้แก่ “อวิชชา” นั่นเอง ที่ท่านกล่าวไว้ อย่างนี้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น “อสัมปชัญญะ” คือ อะไร คือ ความไม่รู้ ไม่เห็น เป็นต้น ขัดข้องเพราะ อวิชชา ความหลง อกุศลมูล

[๘๖๕] “สติ” เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า “สติ” คำว่า “สติพล” ก็คือ สตินั่นเอง โดยที่ไม่หวนไหวไปเพราะความไม่มีสติ คำว่า “สมาธิพล” ก็คือ สมานั่นเอง โดยที่ไม่หวนไหวไปเพราะความฟุ้งซ่าน คำว่า “สมถะ” คือ สมาธิ และ คำว่า “วิปัสสนา” คือ ปัญญา

“สัมปชัญญะ” เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า “สัมปชัญญะ” ฉะนั้น “สัมปชัญญะ” คือ ญาณ [ความรู้]

[๘๖๖] “กำลังฆานพละ” [กำลังคือการพิจารณา] เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า “กำลังคือการพิจารณา”

“ภาวนาพละ” [กำลังคือภาวนา] เป็นไฉน

การเสพ การเจริญ การทำให้มาก ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า “กำลังคือภาวนา” โภชนงค์แม้ทั้ง ๙ ได้แก่ (๑) “สติ” ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง (๒) “สัมมวิจยะ” ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม (๓) “วิริยะ” ความเพียร (๔) “ปีติ” ความอิ่มใจ (๕) “ปีสัทธิ” ความผ่อนคลาย สงบเย็นกายใจ (๖) “สมาธิ” ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ (๗) “อุเบกขา” ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง จัดเป็น “กำลังคือภาวนา”

[๘๖๗] “สมถะ” เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย์ สมာธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “สมถะ” ฉะนั้น คำว่า “สมถะ” คือ สมาธิ และ คำว่า “วิปัสสนา” คือ ปัญญา ฉะนั้น “สมถะ” นั้นเอง ชื่อว่า “สมถนิมิต” ด้วยอำนาจนิมิตแห่งสมถะ ที่ถือเอาอาการนั้นแล้ว พึงให้เป็นไปอีก แม้นใน “ปัคคาหนิมิต” [นิมิตที่เกิดเพราะความเพียร] ก็นัยนี้เช่นกัน

“วิปัสสนา” เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญินทริย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิอันใด นี้เรียกว่า “วิปัสสนา”

[๘๖๘] “สมถนิมิต” เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย์ สมာธิพละ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “สมถนิมิต”

“ปัคคาหนิมิต” เป็นไฉน

การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประดับประคองธุระ วิริยะ วิริยทริย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า “ปัคคาหนิมิต”

[๘๖๙] “ปัคคาหะ” เป็นไฉน

การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประดับประคองธุระ วิริยะ วิริยทริย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า “ปัคคาหะ”

“อวิกเขปะ” เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบสมาธิทริย์ สมာธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “อวิกเขปะ”

[๘๓๐] “ศีลวิบัติ” เป็นไฉน

ความล่วงละเมิดทางกาย ความล่วงละเมิดทางวาจา ความล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา อันใด นี้เรียกว่า “ศีลวิบัติ” ความเป็นผู้ทุศีลแม่ทั้งหมด จัดเป็น “ศีลวิบัติ” ฉะนั้น คำว่า “ศีลวิบัติ” หมายถึง ความไม่สำรวม อันเป็นอาการทำศีลให้พินาศ ที่ท่านกล่าวไว้ว่า “บรรดากรรมเหล่านั้น “ศีลวิบัติ” คืออะไร คือ ความล่วงละเมิดทางกาย เป็นต้น ความเป็นผู้ทุศีล ทุกอย่าง ชื่อว่า “ศีลวิบัติ” คำว่า “ทักขณวิบัติ” หมายถึง มิจฉาทิฐิ อันเป็นอาการทำสัมมาทิฐิให้พินาศ ที่มาแล้วอย่างนี้ว่า บรรดากรรมเหล่านั้น “ทักขณวิบัติ” คือ อะไร คือ ความเห็นที่ว่าให้ทานไม่มีผล บูชาไม่มีผล เป็นต้น

“ทักขณวิบัติ” เป็นไฉน

ความเห็นว่าเป็น (๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (๒) การบูชาไม่มีผล (๓) การบวงสรวงไม่มีผล (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี (๕) โลกนี้ไม่มี (๖) โลกอื่นไม่มี (๗) มารดาไม่มี (๘) บิดาไม่มี (๙) สัตว์ที่จืดและอุบัตินี้ไม่มี (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่มีในโลก สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้ไม่มีในโลก ดังนี้ ทักขณความเห็นไปข้างทักขณ ป่าช้าคือทักขณ กัณดารคือทักขณ ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฐิ ความผันแปรแห่งทักขณ สัจจะคือทักขณ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ การถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า “ทักขณวิบัติ” มิจฉาทิฐิแม่ทั้งหมด จัดเป็น “ทักขณวิบัติ”

[๘๓๑] “ศีลสัมปทา” เป็นไฉน

ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา สีสสังวร แม่ทั้งหมด จัดเป็น “ศีลสัมปทา” ฉะนั้น

คำว่า “ศีลสัมปทา” ความว่า *โสรัจจะ* [“โสรัจจะ” คือ ความเสงี่ยม อชยาศัยงาม รักความประณีตหมดจด เรียบร้อยงดงาม มักคู่กับ “ขันติ” คือ ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ เรียกว่า “ธรรมทำให้งาม ๒”] นั่นเอง ที่กล่าวไว้ข้างต้นอย่างนี้ว่า บรรดากรรมเหล่านั้น “ศีลสัมปทา” คืออะไร คือ ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ดังนี้ เรียกชื่อว่า “ศีลสัมปทา” เพราะยังศีลให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ แต่คำที่กล่าวในที่นี้ว่า “ศีลสังวร ทั้งหมด ชื่อว่า ศีลสัมปทา” นี้ กล่าวไว้เพื่อจะรวมเอาความไม่ล่วงละเมิดทางใจเข้ามาด้วยให้ครบถ้วน และ คำว่า “ทักขณสัมปทา” หมายถึง “ญาณอันเป็นเครื่องทำทิฐิให้บริบูรณ์” ที่มาแล้วอย่างนี้ว่า บรรดากรรมเหล่านั้น “ทักขณสัมปทา” คืออะไร คือ ความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ว่า ให้ทานมีผล บูชามีผล เป็นต้น ซึ่งท่านผู้รู้ทั้งหลายทำความข้อนี้ให้แจ้งแล้ว จึงประกาศไว้

“**ทฤษฎีสัมปทา**” เป็นไฉน

ความเห็นว่าเป็น (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล (๒) การบูชาย่อมมีผล (๓) การบวงสรวงย่อมมีผล (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มีอยู่ (๕) โลกอื่นมีอยู่ (๖) มารดามีอยู่ (๗) บิดามีอยู่ (๘) สัตว์ที่จุดและอุบัตินี้มีอยู่ (๙) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีอยู่ในโลก (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก ดังนี้ **ปัญญา** กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคันคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา** ปัญญาในทริย ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทฤษฎีมีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า “**ทฤษฎีสัมปทา**” สัมมาทฤษฎีแม้ทั้งหมด จัดเป็น “**ทฤษฎีสัมปทา**”

[๘๖๒] “**ศีลวิสุทธิ**” เป็นไฉน

ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า “**ศีลวิสุทธิ**” ศีลสังวรแม้ทั้งหมด จัดเป็น “**ศีลวิสุทธิ**”

“**ทฤษฎีวิสุทธิ**” เป็นไฉน

ญาณเป็นเครื่องรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน [กัมมัสสกตาญาณ] ญาณอันสมควรแก่การหยั่งรู้ร้อยสัจ [สัจจानุโลมิกญาณ] ญาณของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค [มคคญาณ] ญาณของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยผล [ผลญาณ]

[๘๖๓] บทว่า “**ความหมดจดแห่งทฤษฎี**” นั้น มีนิตเสวว่า: **ปัญญา** กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคันคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา** ปัญญาในทริย ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทฤษฎี

บทว่า “**ความเพียรแห่งบุคคลผู้มีทฤษฎีอันหมดจด**” นั้น มีนิตเสวว่า: การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดอหย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระ วิริยะ วิริยในทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ

ในคำว่า “สังเวโค จ สังเวชนียสุ ฐานesu” นี้ ที่ชื่อว่า “สังเวคะ” ได้แก่ “ญาณทัสนะ-ญาณทัสสนะ” โดยความเห็น
ความเกิดเป็นต้น โดยเป็นภย อย่างนี้ว่า (๑)ชาติภย-ความเกิดเป็นภย (๒)ชราภย-ความแก่เป็นภย (๓)พยาธิ
ภย-ความเจ็บเป็นภย (๔)มรณภย-ความตายเป็นภย คำว่า “สังเวชนีย ฐาน” หมายถึง “ชาติ-ชรา-พยาธิ-และ-
มรณะ” ทั้ง ๔ ประการเหล่านี้ ท่านเรียกว่า “ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสลัดใจ” เพราะเป็นเหตุให้เกิดความ
สังเวชอย่างนี้ว่า “เกิดเป็นทุกข์-แก่เป็นทุกข์-เจ็บเป็นทุกข์-ตายเป็นทุกข์” คำว่า “สัวิกุคฺคสุ จ โยนิโสปธาน”
คือ ความเพียรโดยแยกกาย ของท่านผู้ที่เกิดความสังเวชอย่างนี้ คำนี้เป็นชื่อของความเพียรที่มาแล้วอย่างนี้ว่า
“ภิกษุในพระศาสนา ย่อมยังฉันทะให้เกิดขึ้น เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปอกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดขึ้น”
[สัมมัตตปธาน ๔-ปธาน ๔]

คำว่า “อสนุคฺคภูตฺตา จ กุสเลสุ รมฺเมสุ” ได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ยิ่งๆ ขึ้นไปของท่านผู้ยังไม่พอใจด้วย
การอบรมกุศลธรรม ที่จริง บุคคลผู้ร้งพร้อมด้วย “อสนุคฺคภูตฺตา” นั้น (๑) บำเพ็ญศีลแล้ว ย่อมยังฉานให้
เกิดขึ้น (๒) ได้ฉานแล้ว ย่อมเริ่มวิปัสสนา (๓) เริ่มวิปัสสนาแล้ว ยังไม่บรรลุพระอรหัตต์ ย่อมไม่ย่อหย่อนเสียด
ในระหว่าง และ คำว่า “อุปปฏิวานิตา ข ปธานสมิ” หมายความว่า อากาที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตต์ แล้วไม่
ทอดอย ในความเพียรที่ริเริ่มขึ้นด้วยอำนาจ “ชาคริยานุโยค” ที่ทำวันคืนหนึ่งให้เป็น ๖ ส่วน ที่ท่านกล่าวไว้
อย่างนี้ “(๑) การทำโดยตั้งใจ การทำติดต่อกัน (๒) การทำไม่หยุด การประพฤติไม่ย่อหย่อน (๓) ไม่ทอดทิ้ง
ความพอใจ การไม่ทอดธุระ (๔) การเสพคุณ (๕) การทำให้มีขึ้น (๖) การทำให้มาก ในการเจริญกุศลธรรม
ทั้งหลาย”

คำว่า “วิชฺชา” ได้แก่ วิชชา ๓ คำว่า “วิมุตติ” ได้แก่ วิมุตติ ๒ คือ (๑) อธิมุตติแห่งจิต และ (๒) นิพพาน และ
ในที่นี้ “สมาบัติ ๘” ชื่อว่า “อธิมุตติ” เพราะพ้นแล้วเป็นอันดีจากกิเลสทั้งหลายมีนิรวรณ เป็นต้น “นิพพาน”
พึงทราบ ว่า ชื่อว่า “วิมุตติ” เพราะพ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง

คำว่า “ขเย ญาณ” ได้แก่ ญาณในอริยมรรค อันทำให้กิเลสสิ้นไป คำว่า “อนุปป เท ญาณ” ได้แก่ ญาณในอริ
ยมผล อันเป็นผลที่ยังไม่เกิดโดยปฏิสนธิ หรือที่เกิดขึ้นในที่สุดแห่งความไม่เกิดขึ้นแห่งกิเลสที่มรรคนั้นๆ
มาได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า คำว่า “ขเย ญาณ” คือ ญาณของผู้ร้งพร้อมด้วยมรรค คำว่า “อนุปป
เท ญาณ” คือ ญาณของผู้ร้งพร้อมด้วยผล

[คำว่า “อิม โข อาวุโส” เป็นต้น พึงประกอบความ ตามนัยที่กล่าวแล้วในหมวดหนึ่งนั้นแล พระเถระแสดง
สามัคคีรส ด้วยอำนาจธรรมหมวดของ รวม ๓๕ คู่ ด้วยประการดังนี้แล นั่นคือ ผู้ปฏิบัติธรรมควรศึกษา
เพิ่มเติมธรรมทั้งหมด ๓๕ คู่ ดังนี้]

ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาพระสัทธรรมนั้น ผู้ศึกษาโดยตรงให้แตกฉานในธรรมนั้น คือ สมณเพศทั้งหลาย แต่ผู้ที่ถือตนเป็นพุทธมามกะดีแล้ว ก็ถือเป็นหน้าที่ ที่จะละลายไปมิได้ เพราะในการศึกษาวิจัยธรรมนี้ เรียกว่า “**สุตตมยปัญญา**” ที่จะกลายเป็น “**สุตตมยญาณ**” ได้ [เมื่อเกิดความเข้าใจถูกต้อง “**ปรโตโฆสะ**” ก็นำองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ มาประมวลย่อความคิด ซึ่งเป็นการพิจารณาวิจัยธรรมที่สืบเนื่องในตน ที่เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” ที่จะกลายเป็น “**จินตามยปัญญา**” ต่อไปในการเจริญภาวนากรรมฐาน] ถ้าบุคคลนั้น ทำให้มากเป็นนิตยกาล ไม่ทอดทิ้งธุระไปกลางคันหรือในระหว่างที่งานยังไม่เสร็จ [...อย่าไปเอานิสัยพวกรับเหมาก่อสร้างงานราชการมาใช้ในการปฏิบัติธรรม โดยเด็ดขาด! รับเงินงวดแรกแล้วหนีงานเฉย] ส่วนผู้ที่มิสนใจ ไม่ชอบการอ่านนั้น ก็ต้องพยายามฝึกฝนตนเองให้มาก คือ “**พาหุสัจจะ**” [ผู้คงแก่เรียน] ศึกษาพระธรรม ไม่อ่านคัมภีร์ แล้วจะไปอ่านสากกระเบือ อะไรที่ไหน ถ้าไปอ่านสากกระเบือนั้น ไม่ได้อะไรหรอก มันเป็นแค่สากค่าน้ำพริก หรือข้าวเบือ เท่านั้นเอง ต้องศึกษาวิจัยธรรมจากคัมภีร์ ที่เรียกว่า “**พระไตรปิฎก**” ท่านผู้รวบรวมบันทึกไว้จากปากต่อปาก [มุขปาฐะ] แล้วมาบันทึกเป็นคัมภีร์เอกสาร ไม่คนเพียงคนเดียวเท่านั้น แต่เริ่มแรกด้วย พระอรหันต์เจ็ดคน พระอรหันต์เถระ จำนวน ๕๐๐ รูป ให้เปรียบเทียบกันระหว่าง ๓ คำได้แก่ คำว่า “**ชำระ**” [ไม่ใช่จ่ายเงินแล้ว] คำว่า “**สังคายนา**” และ คำว่า “**เถรวาท**” ให้เข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้

“**ชำระ**” ในคำว่า “**ชำระพระไตรปิฎก**” คือ รักษาพระไตรปิฎกให้บริสุทธิ์ หมดจดจากความผิดพลาดคลาดเคลื่อน โดยกำจัดสิ่งปะปนแปลกปลอม หรือทำให้เข้าใจสับสนออกไป และทำให้มองเห็นของเดิมแท้ชัดเจนตรงตามที่รวบรวมไว้แต่ต้น, เป็นงานส่วนสำคัญของการสังคายนา สังคายนา

“**สังคายนา**” คือ “**การสวดพร้อมกัน**” การร้อยกรองพระธรรมวินัย การประชุมรวบรวมและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยพร้อมกัน ทบทวน สอบทาน จนยอมรับ และ วางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียว หรือ อีกนัยหนึ่ง “**สังคายนา**” คือ การสวดพร้อมกันเป็นกิริยาแห่งการมาร่วมกัน ชักซ้อม สอบทาน ให้ลงกัน แล้วสวดพร้อมกัน คือ ตกลงยอมรับไว้ด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว

“**เถรวาท**” คือ “**วาทะของพระเถระ**” หมายถึง พระเถระผู้รักษาธรรมวินัยนับแต่ปฐมสังคายนา พระพุทธศาสนาที่สืบมาแต่ยุคแรกสุด ซึ่งถือตามหลักธรรมวินัยที่พระอรหันต์เถระ ๕๐๐ รูป ได้ประชุมทำสังคายนาครั้งแรก รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าวางเป็นแบบแผนไว้ เมื่อ ๓ เดือน หลังพุทธปรินิพพาน ได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างที่นับถือแพร่หลายใน ประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา บางที่เรียกว่า “**พุทธศาสนาแบบดั้งเดิม**” และเพราะเหตุที่แพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนี้ จึงเรียกว่า “**ทักษิณนิกาย**” [นิกายฝ่ายใต้]

ในอันดับต่อไปนี้จะเป็นการสรุปขั้นตอนการปฏิบัติธรรม ที่หมายถึงการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปตามกระแสแห่งอริยมรรค จนสามารถที่จะเข้าถึงขั้นกระแสแห่งพระพาน ตามนัยแห่งการปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม “**สัมมานุชัมมปฏิบัติ-สัมมานุชัมมปฏิบัติ**” ซึ่งจะภาพรวมในการกำหนดทิศทางในการเจริญภาวนากรรมฐาน ไม่ใช่การปฏิบัติธรรมที่ไร้ทิศทาง ไม่เห็นเหตุต้นทาง และผลปลายทาง ที่จะเกิดขึ้นอันเป็นอรรถธรรมแห่งการปฏิบัติธรรมในพระธรรมวินัยนี้ เพราะในการปฏิบัติธรรมอันเป็นกิจหน้าที่โดยชอบของแต่ละบุคคลนั้น มีความก้าวหน้าเจริญองกามโพบูลย์ด้วยธรรม ที่มีความแตกต่างกันตามระดับ “**ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา**” ของแต่ละบุคคล ในการพัฒนาคนให้เห็นศักยภาพที่แท้จริงแห่งตนนั้น เรียกว่า “**อัตตสัมปทา**” [Self-Actualization] ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “**ภาวนา ๔**” ได้แก่ **กายภาวนา-สีลภาวนา-จิตตภาวนา-และ-ปัญญาภาวนา** แต่ต้องดำเนินไปตามหลัก “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” เท่านั้น ไม่ใช่ไปคิดสร้างกฎเกณฑ์มาตรฐานอะไรขึ้นมาใหม่ ซึ่งสิ่งนั้น เรียกว่า “**แก้จิตของตน**” ไม่เกี่ยวกับหลักธรรมพระวินัยที่เป็นมาตรฐานการปฏิบัติธรรมจริง ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่เป็น ๒ มาตรฐาน มีมาตรฐานเดียว พระนิพพานก็ต้องสำเร็จลุล่วงตามมาตรฐานเดียวกัน คือ ต้องลงปฏิบัติด้วยตนเองเท่านั้น อย่าไปเชื่ออะไรทั้งสิ้น ต้องใช้เหตุผลและปัญญาพิจารณาไตร่ตรองด้วยตนเองถึงความดีหรือคุณประโยชน์อย่างแท้จริงที่จะได้รับ สุดท้ายมันก็มาสรุปลงที่ปัญญาของตนเองเท่านั้น เพราะปัญญามีคุณสมบัติเป็น “**อริยทรัพย์**” คือ ทรัพย์อันประเสริฐ สามารถทำให้เจ้าของผู้นั้น ดำเนินข้อประพฤติปฏิบัติให้บรรลุถึงโลกุตตรธรรมได้ อย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อได้พัฒนาจิตให้เป็นจิตอันยิ่ง เป็นอริยะ เป็นความใสสะอาดบริสุทธิ์แห่งจิต “**จิตประภัสสร**” [จุดยอดมาน: อุเบกขา-เอกัคคตา] อันเป็นจิตมหากุศลวิบากจิตที่เป็นคุณชาติความดีที่สร้างสมในการนั่งสมาธิมา แล้วต่อออกไปสู่ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป ให้เกิด “**ญาณในวิปัสสนาทั้งหลาย**” อันเป็นอริการในวิปัสสนากัมมัฏฐานของตน ไม่ใช่ของคนอื่น ฉะนั้น (๑) “**สมาธิ**” คือ “**สมถะ**” เป็น “**ญาณทัสสนะ**” ซึ่งเกิดคู่กันกับ (๒) “**ปัญญา**” คือ “**วิปัสสนา**” เป็น “**ญาณ**” และมีพื้นฐานมาจาก (๓) “**ศีล**” คือ คุณความดี ภาวะที่เจริญปราศจากอกุศลธรรม ธรรมทั้งหมดนี้ เรียกว่า “**ไตรสิกขา-สิกขา ๓**” ส่วนขั้นตอนของการชำระไตรสิกขาให้สะอาดบริสุทธิ์นั้น เรียกว่า “**วิสุทธิ ๓**” ซึ่งจะเป็นการชำระความเศร้าหมองและขุ่นมัว ที่ปิดกั้นการเข้าถึงความคิดความเป็นกุศลทั้งหลายในชีวิต ที่ถือเป็นข้อปฏิบัติปฏิบัติอันยิ่งใน “**ศีล-สมาธิ-ปัญญา**” ให้พิจารณารายละเอียดที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมอันให้ถึงปรมาตตประโยชน์แห่งนิพพานต่อไปในกาลข้างหน้า ดังนี้

ภาพประกอบ ๑ ภาพรวมขั้นพัฒนาปัญญาในพุทธศาสนา

แหล่งมวลสรรพสิ่งแห่งสังกัตตะ
(๑) มหาจักรวาล-บรมธรรม-มหาธาตุ-อมตธาตุ-พระนิพพาน
(๒) สूरียจักรวาล-มวลสารพลังงานธาตุ-พุทธภูมิ-พระธาตุ
(๓) โลกุตระ-พุทธะ-พระเป็นเจ้า-พระศาสดา-ผู้สูงสุด
(๔) อรูปพรหม-พรหมไม่มีรูป-อรุปรมาณ-พระโพธิสัตว์
(๕) รูปพรหม-รูปมาณ-เทพเทวดา-กุตมาร-เทพบุตร-นางฟ้า
(๖) กุศลกามาวจร-กัลยาณปุถุชน-สัตบุรุษ-สังสารวัฏ
(๗) โลภียะ-ธรรมชาติ-ความจริง-ความเชื่อ-กระบวนทัศน์
(๘) อกุศลกามาวจร-อัสสัตวาปุถุชน-ปุถุชน-สังสารวัฏ
(๙) อบายภูมิ-ผีศาจ-ปีศาจ-นรก-เดรัจฉาน-เปรต-อสุรกาย
(๑๐) สิ่งไม่มีชีวิต-รูป-โมเลกุล-อะตอม-อนุ-กลาป-ธาตุ ๖
(๑๑) สิ่งมีชีวิต-นาม-วิญญาณ-จิต-วิถิจิต-ภวังคจิต-มโนธาตุ
(๑๒) มนุษย์-สัตว์-พืช-จุลินทรีย์-ไมโทคอนเดรียน-ธาตุ ๔
(๑๓) มโนกรรม-ความคิด-จินตนาการ-ทิฏฐิ-ทฤษฎี-ธาตุ
(๑๔) กายกรรม-พฤติกรรม-ธาตุ กับ วิจิตรกรรม-ภาษา-ธาตุ

โครงสร้างระบบแสวงหาความรู้ในมนุษย์
(๑) พุทธศาสนา: ศรัทธา-เหตุผล ปรมัตถสังจะ-โลกุตตรธรรม สมมติสังจะ-โลกียธรรม
(๒) ปรัชญา: ความเชื่อ-เหตุผล ปรัชญาบริสุทธิ์ [ปรมัตถ์] -ภาววิทยา [ความจริง] -ญาณวิทยา [วิธีเรียนรู้] -คุณวิทยา [จริยา-สุนทรีย์ะ] ปรัชญาประยุกต์
(๓) วิทยาศาสตร์: ข้อมูลหลักฐาน-เหตุผล วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ [ปรมัตถ์] -ระเบียบวิธีวิจัย วิทยาศาสตร์ประยุกต์ -ศาสตร์สาขาต่างๆ -วิทยาการเทคโนโลยี -นวัตกรรม

โยนิโสมนสิการ	—ภาวนามยปัญญา [วิสุทธิ ๗]	จินตามยปัญญา-สุตมยปัญญา	—ปรโตโฆสะ
---------------	---------------------------	-------------------------	-----------

ธรรมเนียม ๓: สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง ๑-สังขารทั้งปวง คงทนอยู่มิได้ ๑-ธรรมทั้งปวง ไม่เป็นตัวตน ๑

ไตรลักษณ์-สามัญลักษณ์: อนิจจา ๑-ทุกขตา ๑-อนัตตตา ๑ [อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘]

ปัญญาภูมิ: ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสังข์ ๔-ปฏิจสมุปบาท ๑๒-ปฏิจสมุปป็นนธรรม

โครงสร้างระบบสมองมนุษย์-Brain Hardware กับ ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา-Mind Software

สถาปัตยกรรมทางเผ่าพันธุ์-Primate Species กับ รหัสข้อมูลพันธุกรรม-Genetic DNA Codes

Primate Species = A mammal of an order (Primates) including the lemurs, bush-babies, tarsiers, marmosets, monkeys, apes, and humans as *Homo-sapiens*, the primate species to which modern humans belong

(๔) โลกุตตรภูมิ ๔ [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] = วิภังคะ-ขันธวินิมุต
อรหัตต์ พ้นจาก รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา-มานานุสัย-ภวราคานุสัย-อวิชชานุสัย
อนาคามี พ้นจาก กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่างละเอียด
สกทาคามี พ้นจาก กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่างหยาบ
โสดาบัน พ้นจาก สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-ทิฏฐานุสัย-วิจิกิจฉานุสัย
(๓) รูปาวจรภูมิ ๔ [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] = วิภังคะ ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก = กฏแห่งกรรม-กัมมัสสกตา
เนวสัญญานาสัญญายตนะ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่
อาภิญญัญญายตนะ ชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร
วิญญาณ์ญายตนะ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญาณ ไม่มีที่สุด
อากาศานัญญายตนะ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด
(๒) รูปาวจรภูมิ ๔ [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] = วิภังคะ ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก = กฏแห่งกรรม-กัมมัสสกตา
จตุตถฌาน ๗ เวหิปผลา-อสังขยีสัตว์-อวิหา-อตัปปา-สุทัสสา-สุทัสสี-อกนิฐฐา [= สุทธาวาส ๕]
ตติยฌาน ๓ ปริตตสุภา-อัปปมาณสุภา-สุภกิณฑา
ทุติยฌาน ๓ ปริตรตาภา-อัปปมาณภา- อาภัสสรา [= ภูมิตั้งเดิมของมนุษย์]
ปฐมฌาน ๓ พรหมปาริสัชชา-พรหมปุโรหิตา-มหาพรหมา
(๑) กามาวจรภูมิ ๒ [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] = วิภังคะ ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก = กฏแห่งกรรม-กัมมัสสกตา
กามสุคติภูมิ ๗ [มีศีล-สมาธิ-ปัญญา]
จาตุมหาราชิกา-ดาวคิงส์-ยามา-คูลิต-นิมมานรดี-ปรนิมมิตวสวัตตี [= สวรรค์ ๖]
มนุษย์โลก [ทุศีล-มีศีล-สมาธิ-ปัญญา]
มนุษย์-คน [= สถานภาพปัจจุบัน]
อบายภูมิ ๔ [ทุศีล-สมาธิ-ปัญญา] = ภาวะปราศจากความเจริญ
นรก
ดิรัจฉานโยนิ
ปีตติวิสัย
อสุรกาย
รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ [การเปลี่ยนภพภูมิทำได้โดย “จิตภาพ” เท่านั้น ส่วน “กายภาพ” นั้น คือ “ธาตุ ๔”]

“สุทธาวาส ๕” = ภูมิที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือ ภูมิที่เกิดของพระอนาคามี ซึ่ง โลกุตตรฌาน [เจโตวิมุตติ]
จะสัมปยุตต์พร้อมกันกับ โลกุตตรญาณ [ปัญญาวิมุตติ]

ภาพประกอบ ๒ แผนทีประจุมิแห่งการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น จุดมุ่งหมายสูงสุดโดยปรารถนาแห่งการปฏิบัติธรรม คือ “นิพพาน” โดยผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเริ่มต้นจากการเจริญภาวนาหรือพัฒนาตัวตนของตนเองใน ๔ ด้าน ให้ถึงพร้อมและสมบูรณ์ ได้แก่ (๑) **กายภาวนา** (๒) **ศีลภาวนา** (๓) **จิตตภาวนา** และ (๔) **ปัญญาภาวนา** ถ้ากล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคลผู้เจริญภาวนาได้ดีแล้ว [อรรถสัมปทา = ภาวิตตต์] เรียกว่า “ภาวิต ๔” คือ **ภาวิตกาย-ภาวิตศีล-ภาวิตจิต-ภาวิตปัญญา** [ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว] บุคคลที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ครบถ้วนย่อมเป็น “พระอรหันต์” ในพรหมจรรย์นี้ ดังนี้

“ภาวนา ๔” หมายถึง การเจริญ-การทำให้เป็นให้มีขึ้น-การฝึกอบรม-การพัฒนา ได้แก่

- (๑) “**กายภาวนา**” คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเลื่อมใส การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- (๒) “**ศีลภาวนา**” คือ การเจริญศีล พัฒนากฎประพฤติกาย การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน
- (๓) “**จิตตภาวนา**” คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น
- (๔) “**ปัญญาภาวนา**” คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำคนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

แต่เมื่อเริ่มเข้าสู่การบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน ตามที่ชาวบ้านเรียกกัน คือ “**ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิ**” นั้น จะหมายถึง “ภาวนา ๒” [ไตรสิกขา: ศีล-สมาธิ-ปัญญา] ในบาลีที่มาท่านเรียกว่า “**ภาเวตัพพรธรรม**” และ “**วิชชาภาคิยธรรม**” แต่ในคัมภีร์สมัยหลัง บางทีเรียกว่า “**กรรมฐาน**” หมายถึง **อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งงานเจริญภาวนา** ที่ตั้งแห่งงานทำความเพียรฝึกอบรมจิต วิธีฝึกอบรมจิต ดังนี้

“ภาวนา ๒” [กรรมฐาน] หมายถึง การเจริญ-การทำให้เกิดให้มีขึ้น-การฝึกอบรมจิตใจ ได้แก่

- (๑) “**สมถภาวนา**” คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ การฝึกสมาธิ การเพ่งด้วยฌาน การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่นหนา ที่เรียกว่า “**อารมณ์ฌาน**” คือ การเพ่งอารมณ์โดยกรรมฐาน ๔๐ อย่าง ได้แก่ “**สมาบัติ ๘**” คือ **รูปฌาน ๔**-และ **อรุฌาน ๔**
- (๒) “**วิปัสสนาภาวนา**” คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง การเจริญปัญญา การเพ่งด้วยฌาน การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่นหนา ที่เรียกว่า “**ลักษณะฌาน**” คือ การเพ่งลักษณะนามรูปโดยไตรลักษณ์ ได้แก่ **วิปัสสนา-มรรค**-และ-**ผล** นั่นคือ **ญาณ ๑๖-โสหสญาณ**

ด้วยเหตุนี้ กิจที่เกิดขึ้นใน “ภาวนา ๒” [ไตรสิกขา: ศีล-สมาธิ-ปัญญา] จึงถือเป็นขั้นตอนในการชำระจิตใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย หรือจะเรียกว่า เป็นการชำระไตรสิกขาให้บริสุทธิ์จากกิเลสใน ๓ ระดับ ได้แก่ (๑) “วิติกมกิเลส” คือ กิเลสอย่างหยาบด้วยศีลบริสุทธิ์ (๒) “ปริยฎฐานกิเลส” กิเลสอย่างกลางด้วยจิตปราศจากนิวรณ์ และ (๓) “อนุสัยกิเลส” คือ กิเลสอย่างละเอียดด้วยปัญญาปราศจากอวิชชาหรืออาสวะทั้งหลาย ซึ่งในความเป็นจริง ก็คือ การเจริญธรรมด้วยธรรมหลักๆ ๓ ประการ ดังนี้

- (๑) “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นเอง หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติอันประเสริฐ ที่เปลี่ยนปุถุชนให้เป็นอริยบุคคล ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ โดยในอีกส่วนหนึ่งต้องสัมปยุตต์ด้วย
- (๒) “วิสุทธิ ๗” หมายถึง ความหมดจด ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยัง “ไตรสิกขา” ให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ “นิพพาน” ได้แก่ สีลวิสุทธิ-จิตตวิสุทธิ-ทัญญูวิสุทธิ-กัณฺหาวิตรณวิสุทธิ-มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ-ญาณทัสสนวิสุทธิ
- (๓) “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ นั่นคือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ได้แก่ สติปัญฐาน ๔-สัมมปฺปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมีองค์ ๘

โดยธรรมทั้งหมดที่กล่าวนี้ เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิภา” หมายถึง ทางสายกลางแห่งปัญญาที่จะทำให้ตรัสรู้ถึง “อริยสังฆธรรม” [อริยสังข์ ๔-อริยมรรค ๔-อริยผล ๔-นิพพาน ๒] ที่เป็นทางดำเนินของผู้เป็นอริยบุคคลทั้งหลาย โดยเรียงไปตามลำดับแห่ง “อริยอัฏฐังคิกมรรค-อริยมรรคมีองค์ ๘” ดังนี้

- (๑) เริ่มด้วยปัญญา = อธิปัญญาสิกขา: สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ
- (๒) ดำเนินด้วยปัญญา = อธิศีลสิกขา: สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ
- (๓) นำไปสู่ปัญญา = อธิจิตตสิกขา: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ

ในบรรดามวลความรู้ปัญญาที่เกิดขึ้นในการเจริญภาวนากรรมฐาน [มนสิการกรรมฐาน] นั้น โดยจะเริ่มจากปัญญาสามัญ จนก้าวไปถึง ปัญญาในสมาธิ และ ปัญญาในวิปัสสนา ประกอบด้วยปัญญาหลักๆ ๓ ประการ ดังนี้

“ปัญญา ๓” หมายถึง ความรอบรู้-ความรู้ทั่ว-ความเข้าใจ-ความรู้ซึ่ง = สัมปชัญญะ หรือ ญาณ ได้แก่

- (๑) “**จินตามยปัญญา**” คือ ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ปัญญาสืบแต่ “โยนิโสมนสิการ” ที่ตั้งขึ้นในตนเอง นั่นคือ การใช้ความคิดถุวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย [ปฏิจจนสมุปบาท ๑๒]
- (๒) “**สุตมยปัญญา**” คือปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาสืบแต่ “ปรโตโมหะ” นั่นคือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุนหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร
- (๓) “**ภาวนามยปัญญา**” คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้น แล้วหมั่นมนสิการในประคาสภาวะธรรมด้วยการทำกุศลกรรมใน “โยนิโสมนสิการ” ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัญฐาน

ฉะนั้น ปัญญาทั้งปวงที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน ในทุกชั้นตอน คือ การชำระจิตใจให้หมดจดจากกิเลสทั้งหลายด้วย “วิสุทธิ ๓” [ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ] จึงสามารถบรรลุถึง “โลกุตตรธรรม ๘” ได้แก่

(๑) อริยมรรค ๘-มัคคญาณ (๒) อริยมผล ๘-สามัญผล ๘-ผลญาณ และ [ปัจจบเวกขณญาณ-อาสวักขยญาณ = ความตรัสรู้-สัมโพธิ] (๓) นิพพาน ๑ [นิพพาน ๒ คือ สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์: สอุปาทิเสสนิพพาน-อนุปาทิเสสนิพพาน] โดยมีนัยว่า: **“เพราะนิพพานเป็นอย่างเดียวเท่านั้น”** (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้า 455-456 FILE 68) ดังนี้

เพราะนิพพานเป็นอย่างเดียวเท่านั้น แต่ชื่อของนิพพานนั้น
มีอยู่ไม่น้อย ด้วยสามารถเป็นปฏิปักษ์ต่อชื่อของสังขตธรรมทั้งปวง
คือมีอาทิว่า ไวพจน์ ๒๖ คำ ดังนี้

คำว่า “**เป็นอย่างเดียวเท่านั้น**” เช่น ในนิพพานนี้ **ไม่มี ความอาศัย** แม้สักอย่างเดียวใน **ความอาศัย**
ใน **กามคุณ** ทั้งหมด = ไม่มีเหลืออยู่อีกเลย

คำที่เป็นไวยากรณ์กับ คำว่า “นิพพาน” มีอยู่ ๒๖ คำ ดังนี้

- (๑) “อเสสวโรโค” คือ คลายกำหนดโดยไม่มีเหลือ
- (๒) “อเสสนิโรธ” คือ ดับโดยไม่มีเหลือ
- (๓) “จาโค” คือ ความสละ
- (๔) “ปฏินิสฺสกุโค” คือ ความสละคืน
- (๕) “มุตฺติ” คือ ความหลุดพ้น
- (๖) “อนาลโย” คือ ความไม่อาลัย
- (๗) “ราคกฺขโย” คือ ความสิ้นราคะ
- (๘) “โทสกฺขโย” คือ ความสิ้นโทสะ
- (๙) “โมหกฺขโย” คือ ความสิ้นโมหะ
- (๑๐) “ตณฺหกฺขโย” คือ ความสิ้นตัณหา
- (๑๑) “อนุปฺปาโท” คือ ความไม่เกิด
- (๑๒) “อปฺปวตฺตํ” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๓) “อนิมิตฺตํ” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๔) “อปฺปณฺหิตํ” คือ ความไม่มีที่ตั้ง
- (๑๕) “อนายุหนํ” คือ ความไม่มีกรรมเป็นเหตุปฏิสนธิ
- (๑๖) “อปฺปปฏิสนฺธิ” คือ ความไม่สืบต่อ
- (๑๗) “อนุปฺปตฺติ” คือ ความไม่อุบัติ
- (๑๘) “อคฺติ” คือ ความไม่มีคติ
- (๑๙) “อชาตํ” คือ ความไม่เกิด
- (๒๐) “อชรํ” คือ ความไม่แก่
- (๒๑) “อพฺยาธิ” คือ ความไม่เจ็บ
- (๒๒) “อมตํ” คือ ความไม่ตาย
- (๒๓) “อโสภํ” คือ ความไม่โสภ
- (๒๔) “อปฺริเทวํ” คือ ความไม่ร้องไห้คร่ำครวญ
- (๒๕) “อนุปฺยาถํ” คือ ความไม่เหือดแห้งใจ
- (๒๖) “อสงฺกิลิฏฺฐํ” คือ ความไม่เศร้าหมอง

ในทางพระพุทธศาสนา มีอีกคำกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความหมายถึง “ภาวะความหลุดพ้น” ดังเช่น วิมุตติ ๒ สมภาณี ๓ วิโมกข์ ๓ และ นิโรธ ๕ หนึ่งในกรณีของธรรมกลุ่ม “นิโรธ ๕” [วิเวก ๕ วิราคะ ๕ นิโรธ ๕ ความสละ ๕ เท่ากับ ๑๒ คือ “นิตย ๑๒”] นั้น จะเกี่ยวข้องกับ “นิพพาน” สำหรับการเจริญภาวนาใน “อริยมรรคมีองค์ ๘”

และ “อินทรีย์ ๕-พระ ๕-โพชนงค์ ๗ [องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้]” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตา มรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 780-785 FILE 69) ดังนี้

“วิมุตติ ๒” หมายถึง ความหลุดพ้น ได้แก่

- (๑) “**เจโตวิมุตติ**” คือ ความหลุดพ้นแห่งจิต ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต ความหลุดพ้นแห่งจิตจากราคะ ด้วยกำลังแห่งสมาธิ
- (๒) “**ปัญญาวิมุตติ**” คือ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญปัญญา ความหลุดพ้นแห่งจิตจากอวิชชา ด้วยปัญญาที่รู้เห็นตามเป็นจริง

“สมาธิ ๓” [ปัญญาในสมาธิ] หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต นั่นคือ “สมาธิในวิปัสสนา” หรือ “ตวิปัสสนา” นั่นเอง แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ข้อที่ประสบความสำเร็จความหลุดพ้น ได้แก่

- (๑) “**สุญญตสมาธิ**” คือ สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่ วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนัตตลักษณะ [อนัตตตา]
- (๒) “**อนิมิตตสมาธิ**” คือ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ได้แก่ วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนิจจลักษณะ [อนิจจตา]
- (๓) “**อัปปลิหิตสมาธิ**” คือ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา ได้แก่ วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดทุกขลักษณะ [ทุกขตา]

“วิโมกข์ ๓” [ปัญญาในวิปัสสนา] หมายถึง ความหลุดพ้น ประเภทของความหลุดพ้น จัดตามลักษณะการเห็นไตรลักษณ์ข้อที่ให้ถึงความหลุดพ้น ได้แก่

- (๑) “**สุญญตวิโมกข์**” คือ หลุดพ้นด้วยเห็นความว่างหมดความยึดมั่น ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็น “อนัตตา” คือ หลุดพ้นด้วยเห็น “อนัตตตา” แล้วถอนความยึดมั่นเสียได้ = อาศัย “อนัตตานุปัสสนา” [อนัตตสัญญา] ถอน “อตตาทินิวาส” [อตตสัญญา]
- (๒) “**อนิมิตตวิโมกข์**” คือ หลุดพ้นด้วยไม่ถือนิมิต ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็น “อนิจจัง” คือ หลุดพ้นด้วยเห็น “อนิจจตา” แล้วถอนนิมิตเสียได้ = อาศัย “อนิจจานุปัสสนา” [อนิจจสัญญา] ถอน “วิปลาสนิมิต” [นิจสัญญา]
- (๓) “**อัปปลิหิตวิโมกข์**” คือ หลุดพ้นด้วยไม่ทำความปรารถนา ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็น “ทุกข์” คือ หลุดพ้นด้วยเห็น “ทุกขตา” แล้วถอนความปรารถนาเสียได้ = อาศัย “ทุกขานุปัสสนา” [ทุกขสัญญา] ถอน “ตัณหาปณิธิ” [สุขสัญญา]

ว่าด้วย วิเวกถา

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 780-785 FILE 69)

การเจริญภาวนาในอริยมรรคมีองค์ ๘

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานที่ต้องทำด้วยกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง การงานทั้งหมดนั้น บุคคลต้องอาศัย แผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้ การงานที่ต้องทำด้วยกำลังนี้ บุคคลย่อมทำได้ด้วยประการอย่างนี้ แม้นั้นใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญทำให้มากซึ่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญ ทำให้มากซึ่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมเจริญ **สัมมาทิฏฐิ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาสังกัปปะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาวาจา** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมากัมมันตะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาอาชีวะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาวายามะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาสติ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ย่อมเจริญ **สัมมาสมาธิ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญทำให้มาก ซึ่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” อย่างนี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชคามและกุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและกุตคามทั้งหมดนั้น อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดิน ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชคามและกุตคามเหล่านี้ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยประการฉะนี้ แม้นั้นใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉะนั้นเหมือนกันแลอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย

[“พืชคาม” หมายถึง “พืช ๕” อย่าง คือ พืชจากราก ๑ พืชจากต้น ๑ พืชจากยอด ๑ พืชจากข้อ ๑ พืชจากพืช ๑ รวมพืชชื่อว่า “พืชคาม” ชื่อว่า “กุตคาม” คือ ความปรากฏแห่งหน่อเขียวสมบูรณ์แล้ว นั่นคือ “บ้านของกุต คือเทวดา”]

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) เจริญ **สัมมาทิฏฐิ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๒) เจริญ **สัมมาสังกัปปะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๓) เจริญ **สัมมาวาจา** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๔) เจริญ **สัมมากัมมันตะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๕) เจริญ **สัมมาอาชีวะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๖) เจริญ **สัมมาวายามะ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๗) เจริญ **สัมมาสติ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๘) เจริญ **สัมมาสมาธิ** อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

- (๑) **สัมมาทิฏฐิ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๒) **สัมมาสังกัปปะ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๓) **สัมมาวาจา** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๔) **สัมมากัมมันตะ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๕) **สัมมาอาชีวะ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๖) **สัมมาวายามะ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๗) **สัมมาสติ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒
- (๘) **สัมมาสมาธิ** มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีความสละ ๕ มีนิสัย ๑๒

หมายเหตุ:-

บทว่า **จนุททาโต โหติ** คือ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ ย่อมเป็นผู้เกิดความพอใจในธรรมในส่วนเบื้องต้น

บทว่า **สทฺธาธิมุตฺโต** คือ เป็นผู้น้อมไปด้วยศรัทธาในส่วนเบื้องต้น

บทว่า **จิตฺตํ จสฺส สุวาทิฏฺฐิตํ** คือ มีจิตตั้งมั่นด้วยดี นั่นคือ จิตของพระโยคาวจรนั้นตั้งมั่นด้วยดี และมั่นคงด้วยดีในส่วนเบื้องต้น

ฉะนั้น ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ คือ **ฉันทะ ๑ ศรัทธา ๑ จิต ๑** ซึ่งว่า **“เป็นที่อาศัย”** [นิสสยะ = นิสสยปัจจัย

คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย] เพราะเป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งวิเวกอันเกิดขึ้นแล้วในส่วนเบื้องต้น แล้ว

วิภูฏี ๓ รอบกับธรรม ๔ คือ **วิเวก ๕ วิราคะ ๕ นิโรธ ๕ ความสละ ๕** เท่ากับ ๑๒ คือ **“นิสัย ๑๒”**

โอสถัคคะ [ความสละ] มี ๒ อย่าง คือ (๑) **ปริจจาคโอสถัคคะ** [ปล่อยด้วยการสละ] คือ การละกิเลสด้วยศ

ทั้งขณะในขณะแห่งวิปัสสนา ด้วยสมุจเฉทในขณะที่แห่งมรรค และ (๒) **ปักขันทนโอสถัคคะ** [ปล่อย

ด้วยการเล่นไป] คือ การเล่นไปสู่นิพพานด้วยความน้อมไปสู่นิพพานนั้นในขณะที่แห่งวิปัสสนา

ด้วยการทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ในขณะที่แห่งมรรค

สัมมาทิฏฐิมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกข์มภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกข์มภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาทิฏฐิมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาทิฏฐิมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ *วิกข์มภณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเฉทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ*

วิกข์มภณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาทิฏฐิมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาทิฏฐิมินิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ *วิกข์มภณนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเฉทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธานิโรธ-นิสสรณนิโรธ*

วิกข์มภณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทนิโรธ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธานิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาทิฏฐิมินิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาทิฐิที่มีความสละ ๕

“โอสถกะ ๕” คือ **วิกขัมภนโอสถกะ-ตทังคโอสถกะ-สมุจเจทโอสถกะ-ปฏิบัติสัทธาโอสถกะ-นิสสรณโอสถกะ**

วิกขัมภนโอสถกะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคโอสถกะ ในการดับละทิฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทโอสถกะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาโอสถกะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณโอสถกะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาทิฐิที่มีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ และมีนิสัย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมาทิฐิ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒** เหล่านี้

สัมมาสังกัปปะมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสังกัปปะมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาสังกัปปะมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ **วิกขัมภนวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเจทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ**

วิกขัมภนวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิราคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสังกัปปะมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาสังกัปปะมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ **วิกขัมภนนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเจทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธาธิโรธ-นิสสรณนิโรธ**

วิกขัมภนนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทนิโรธ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสังกัปปะมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาสังกัปปะมีความสละ ๕

“ไวสัคคะ ๕” คือ **วิกขัมภนไวสัคคะ-ตทังคไวสัคคะ-สมุจเจทไวสัคคะ-ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ-นิสสรณไวสัคคะ**

วิกขัมภนไวสัคคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคไวสัคคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทไวสัคคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณไวสัคคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสังกัปปะมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ และ มินิสัย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมาสังกัปปะ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มินิสัย ๑๒** เหล่านี้

สัมมาวาจา มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาธิวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวาจา มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาวาจา มีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ **วิกขัมภณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเฉทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ**

วิกขัมภณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวาจา มีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาวาจา มีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ **วิกขัมภณนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเฉทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธานิโรธ-นิสสรณนิโรธ**

วิกขัมภณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทนิโรธ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธานิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวาจา มีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาวาจา มีความสละ ๕

“โอสถคละ ๕” คือ **วิกขัมภณโอสถคละ-ตทังคโอสถคละ-สมุจเฉทโอสถคละ-ปฏิบัติสัทธาโอสถคละ-นิสสรณโอสถคละ**

วิกขัมภณโอสถคละ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคโอสถคละ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทโอสถคละ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาโอสถคละ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณโอสถคละ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวาจา มีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ และมีนิสัย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมาวาจา มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒** เหล่านี้

สัมมากัมมันตะมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกข์มณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกข์มณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมากัมมันตะมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมากัมมันตะมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ **วิกข์มณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเฉทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ**

วิกข์มณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมากัมมันตะมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมากัมมันตะมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ **วิกข์มณนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเฉทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธานิโรธ-นิสสรณนิโรธ**

วิกข์มณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทนิโรธ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธานิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมากัมมันตะมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมากัมมันตะมีความสละ ๕

“**โอสถกะ ๕**” คือ **วิกขัมภนโอสถกะ-ตทังคโอสถกะ-สมุจเจทโอสถกะ-ปฏิบัติสัทธาโอสถกะ-นิสสรณโอสถกะ**

วิกขัมภนโอสถกะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคโอสถกะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทโอสถกะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาโอสถกะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณโอสถกะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมากัมมันตะมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ และมีนิสัย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมากัมมันตะ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒** เหล่านี้

สัมมาอาชีวะมีวิเวก ๕

“**วิเวก ๕**” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาอาชีวะมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาอาชีวะมีวิราคะ ๕

“**วิราคะ ๕**” คือ **วิกขัมภนวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเจทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ**

วิกขัมภนวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาอาชีวะมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาอาชีวะมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ **วิกขัมภณนิโรธ-ตัทธกนิโรธ-สมุจเจทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธาธิโรธ-นิสสรณนิโรธ**

วิกขัมภณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตัทธกนิโรธ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทนิโรธ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาอาชีวะมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาอาชีวะมีความสละ ๕

“ไวสัคคะ ๕” คือ **วิกขัมภณไวสัคคะ-ตัทธกไวสัคคะ-สมุจเจทไวสัคคะ-ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ-นิสสรณไวสัคคะ**

วิกขัมภณไวสัคคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตัทธกไวสัคคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทไวสัคคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณไวสัคคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาอาชีวะมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ และ มินิสัย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมาอาชีวะ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มินิสัย ๑๒** เหล่านี้

สัมมาวายามะมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตัทธกวิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาธิวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตัทธกวิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวายามะมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาวายามะมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ **วิกข์มณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเจทวิราคะ-ปฏิบัติสัททวิราคะ-นิสสรณวิราคะ**

วิกข์มณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิราคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัททวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะ โลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวายามะมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิคุชเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาวายามะมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ **วิกข์มณนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเจทนิโรธ-ปฏิบัติสัททนิโรธ-นิสสรณนิโรธ**

วิกข์มณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทนิโรธ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัททนิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะ โลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวายามะมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิคุชเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาวายามะมีความสละ ๕

“โวลัคคะ ๕” คือ **วิกข์มณโวลัคคะ-ตทังคโวลัคคะ-สมุจเจทโวลัคคะ-ปฏิบัติสัททโวลัคคะ-นิสสรณโวลัคคะ**

วิกข์มณโวลัคคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคโวลัคคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทโวลัคคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัททโวลัคคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะ โลกุตตรผล ๑

นิสสรณโวลัคคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาวายามะมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิคุชเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ มีนิตย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น **สัมมาวายามะ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒** เหล่านี้

สัมมาสติมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกข์มภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกข์มภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสติมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาสติมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ *วิกข์มภณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเฉทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธาวิราคะ-นิสสรณวิราคะ*

วิกข์มภณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสติมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาสติมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ *วิกข์มภณนิโรธ-ตทังคนิโรธ-สมุจเฉทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธานิโรธ-นิสสรณนิโรธ*

วิกข์มภณนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคนิโรธ ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทนิโรธ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธานิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสติมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาสติมีความสละ ๕

“ไวสัคคะ ๕” คือ *วิกข์มภณไวสัคคะ-ตทังคไวสัคคะ-สมุจเจทไวสัคคะ-ปฏิบัติสัทธีไวสัคคะ-นิสสรณไวสัคคะ*

วิกข์มภณไวสัคคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังคไวสัคคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทไวสัคคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธีไวสัคคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณไวสัคคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสติมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ มีนิตย ๑๒ นี้

ฉะนั้น *สัมมาสติ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒* เหล่านี้

สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกข์มภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธีวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกข์มภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธีวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิเวก ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีวิราคะ ๕

“วิราคะ ๕” คือ *วิกข์มภณวิราคะ-ตทังควิราคะ-สมุจเจทวิราคะ-ปฏิบัติสัทธีวิราคะ-นิสสรณวิราคะ*

วิกข์มภณวิราคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิราคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิราคะ ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธีวิราคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิราคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสมาธิมีวิราคะ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีนิโรธ ๕

“นิโรธ ๕” คือ วิกขัมภนนิโรธ-ตัทธกนิโรธ-สมุจเจทนิโรธ-ปฏิบัติสัทธาธิโรธ-นิสสรณนิโรธ

วิกขัมภนนิโรธ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตัทธกนิโรธ ในการดับละทิฐฐิด้วยของคั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทนิโรธ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิโรธ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตรผล ๑

นิสสรณนิโรธ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสมาธิมีนิโรธ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีความสละ ๕

“ไวสัคคะ ๕” คือ วิกขัมภนไวสัคคะ-ตัทธกไวสัคคะ-สมุจเจทไวสัคคะ-ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ-นิสสรณไวสัคคะ

วิกขัมภนไวสัคคะ ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตัทธกไวสัคคะ ในการดับละทิฐฐิด้วยของคั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทไวสัคคะ ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาธิไวสัคคะ ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตรผล ๑

นิสสรณไวสัคคะ ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัมมาสมาธิมีความสละ ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี ในความสละ ๕ มีนิตย ๑๒ เหล่านี้

ฉะนั้น สัมมาสมาธิ มีวิวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒ เหล่านี้

การเจริญภาวนาในอินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานที่ต้องทำด้วยกำลัง อย่างใดอย่างหนึ่ง การงานทั้งหมดนั้น บุคคลต้องอาศัย แผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดินจึงทำกันได้ การงานที่ต้องทำด้วยกำลังนี้ บุคคลย่อมทำได้ด้วยประการฉะนี้

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญทำให้มากซึ่ง โพชฌงค์ ๗ ได้ ฉันนั้น เหมือนกัน ภิกษุเจริญ ทำให้มากซึ่ง โพชฌงค์ ๗ อยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญในธรรมทั้งหลาย

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญทำให้มากซึ่ง พละ ๕ ได้ ฉันนั้น เหมือนกัน ภิกษุเจริญ ทำให้มากซึ่ง พละ ๕ อยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญในธรรมทั้งหลาย

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมเจริญทำให้มากซึ่ง อินทรีย์ ๕ ได้ ฉันนั้น เหมือนกัน ภิกษุเจริญ ทำให้มากซึ่ง อินทรีย์ ๕ อยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญในธรรมทั้งหลาย

การเจริญภาวนาโพธิปักขิยธรรมโดยอินทรีย์ ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พิชคามและภุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พิชคามและภุตคามทั้งหมดนั้น อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดิน ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญ พิชคามและภุตคามเหล่านั้น ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญ ด้วยประการฉะนี้

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน แลอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้วเจริญ ทำให้มากอยู่ซึ่ง อินทรีย์ ๕ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญในธรรมทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่ง อินทรีย์ ๕ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญในธรรมทั้งหลาย ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) เจริญ สัทธินทรีย์ อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๒) เจริญ วิริยินทรีย์ อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๓) เจริญ สตินทรีย์ อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๔) เจริญ สมานินทรีย์ อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๕) เจริญ ปัญญินทรีย์ อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

- (๑) สัทธินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๒) วิริยินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๓) สตินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๔) สมาธินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๕) ปัญญินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒

สัทธินทรีย์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภนวิเวก ในการดับขมนิวรรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัทธินทรีย์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สัทธินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

วิริยินทรีย์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภนวิเวก ในการดับขมนิวรรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

วิริยินทรีย์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน วิริยินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

สตินทรีย์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สตินทรีย์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดจันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สตินทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

สมาธิทรีย์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สมาธิทรีย์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดจันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สมาธิทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

ปัญญาญทรีย์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

ปัญญาญทรีย์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดจันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ปัญญาญทรีย์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

การเจริญภาวนาโพธิปักขิยธรรมโดยพละ ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชคามและภุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและภุตคามทั้งหมดนั้น อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดิน ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชคามและภุตคามเหล่านั้น ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ ด้วยประการฉะนี้

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน แลอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้วเจริญ ทำให้มากอยู่ซึ่ง **พละ ๕** ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่ง **พละ ๕** ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) เจริญ **สัทธาพละ** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๒) เจริญ **วิริยพละ** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๓) เจริญ **สติพละ** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๔) เจริญ **สมาธิพละ** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน
- (๕) เจริญ **ปัญญาพละ** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

- (๑) **สัทธาพละ** มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๒) **วิริยพละ** มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๓) **สติพละ** มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๔) **สมาธิพละ** มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒
- (๕) **ปัญญาพละ** มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒

สัทธาพละมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภนวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภนวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สัทธาพละมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดจันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สัทธาพละ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒ เหล่านี้ ด้วย

วิริยพละมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

วิริยพละมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน วิริยพละ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

สติพละมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สติพละมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สติพละ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

สมาธิพละมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฐฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สมาธิพละมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สมาธิพละ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิตย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

ปัญญาพละมีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกข์มณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเจทวิเวก-ปฏิบัติสัททวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกข์มณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเจทวิเวก ในการดับคัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัททวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

ปัญญาพละมีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ปัญญาพละ **มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสัย ๑๒** เหล่านี้ ด้วย

การเจริญภาวนาโพธิปักขิยธรรมโดยโพชฌงค์ ๗

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชคามและภูตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและภูตคามทั้งหมดนั้น อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดิน ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชคามและภูตคามเหล่านั้น ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ ด้วยประการฉะนี้

แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทะเหมือนกัน แลอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้วเจริญ ทำให้มากอยู่ซึ่ง **โพชฌงค์ ๗** ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่ง **โพชฌงค์ ๗** ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) เจริญ **สติสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๒) เจริญ **ขัมมวิจยสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๓) เจริญ **วิริยสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๔) เจริญ **ปีติสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๕) เจริญ **ปีติสัททสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๖) เจริญ **สมาธิสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

(๗) เจริญ **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก-อาศัยวิราคะ-อาศัยนิโรธ-น้อมไปในความสละ เพื่อพระนิพพาน

- (๑) สติสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนိสสัย ๑๒
- (๒) ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒
- (๓) วิริยสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒
- (๔) ปิติสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒
- (๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒
- (๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒
- (๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒

สติสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สติสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิภุเป็น ผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สติสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิภุเป็น ผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

วริยสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

วริยสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน วริยสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนိสสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

ปิตีสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

ปิตีสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ปิตีสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ *วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก*

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตระมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตระผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนิสสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

สมาธิสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

สมาธิสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน สมาธิสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนีสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

อุเบกขาสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕

“วิเวก ๕” คือ **วิกขัมภณวิเวก-ตทังควิเวก-สมุจเฉทวิเวก-ปฏิบัติสัทธาวิเวก-นิสสรณวิเวก**

วิกขัมภณวิเวก ในการดับข่มนิวรณ์ของผู้เจริญถึงปฐมฌานขึ้นไป ๑

ตทังควิเวก ในการดับละทิฏฐิด้วยองค์นั้นๆ โดยผู้เจริญสมาธิอันมีส่วนในการทำลายกิเลส ๑

สมุจเฉทวิเวก ในการดับตัดออกกิเลสโดยผู้เจริญโลกุตตรมรรคอันให้ถึงความสิ้นไป ๑

ปฏิบัติสัทธาวิเวก ในการดับสงบระงับกิเลสขณะโลกุตตรผล ๑

นิสสรณวิเวก ในการดับสลัดออกกิเลสเป็นนิโรธแห่งอรหัตตผลวิมุตติ คือ นิพพาน ๑

อุเบกขาสัมโพชฌงค์มีวิเวก ๕ เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้เกิดฉันทะ น้อมใจไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน อุเบกขาสัมโพชฌงค์ มีวิเวก ๕-มีวิราคะ ๕-มีนิโรธ ๕-มีความสละ ๕-มีนีสัย ๑๒ เหล่านี้ด้วย

จบ ว่าด้วยวิเวกกถา -----

“นิโรธ ๕” หมายถึง ความดับกิเลส ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้น รวมทั้ง กลุ่มคำต่อไปนี้ที่มีความหมาย เช่นเดียวกัน **ปหาน ๕**–การละกิเลส **วิมุตติ ๕**–ความหลุดพ้น **วิเวก ๕**–ความสงบ ความปลื้มอกออก **วิราคะ ๕**–ความคลายกำหนัด ความสำรอกออกได้ **โอสถักคะ ๕**–ความสละ ความปล่อย โดยเปรียบเทียบข้อธรรมย่อมา กับ **นิโรธ ๕** ได้แก่

- (๑) “**วิกขัมภณนิโรธ**” คือ ดับด้วยข่มไว้ นั่นคือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึงปฐมฌาน ย่อมข่มนิรวรณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น
- (๒) “**ตทังคนิโรธ**” คือ ดับด้วยองค์นั้นๆ นั่นคือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมที่ตรงข้าม
- (๓) “**สมุจเจทนิโรธ**” คือ ดับด้วยตัดขาด นั่นคือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วยโลกุตตรมรรค
- (๔) “**ปฏิบัติสัทธนิโรธ**” คือ ดับด้วยสงบระงับ นั่นคือ อาศัยโลกุตตรมรรคดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก
- (๕) “**นิสสรณนิโรธ**” คือ ดับด้วยสลัดออกได้ ดับด้วยปลอดโปร่งไป นั่นคือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ได้แก่ “**อมตธาตุ**” คือ “**นิพพาน**”

เพราะฉะนั้น ในการเจริญโพธิปักขิยธรรมในหลักธรรม ๓ ได้แก่ **อินทรีย์ ๕–พละ ๕–อริยมรรคมีองค์ ๘** นั้น จะต้องสัมปยุตต์ด้วยกลุ่มธรรมใน “**นิโรธ ๕**” และ (๑) **วิมุตติ ๒** [สมณะ–วิปัสสนา] (๒) **สมาธิ ๓** [ฝ่ายสมาธิ–สมณะ = ฌาน ๔] (๓) **วิโมกข์ ๓** [ฝ่ายวิปัสสนา = ญาณ ๑๖] เพื่อตรัสรู้ธรรมในเวลาเดียวกัน และอีกประการหนึ่ง ในการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีวิถีคิดที่แยกคายในทุกขั้นตอน [เลว–ปานกลาง–ที่สุด] นั่นคือ ต้องประกอบด้วยการใช้เหตุผลตามหลักปฏิจักษุสมบัติ [เหตุปัจจัยที่เกิดร่วมกัน และอยู่ในขั้น–ดวงตาเห็นธรรม] หรืออีกนัยหนึ่ง เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” ที่เกิดขึ้นกับ “**ปัญญาสามัญ**” [จินตามยปัญญา–สุดมยปัญญา] และเกิดขึ้นกับ “**ปัญญาในสมาธิ–ปัญญาในวิปัสสนา**” [ภาวนามยปัญญา] แต่อย่างไรก็ตาม จิตที่ควบคุมจิตที่เหนือขึ้นไปกว่านั้น คือ “**เจตนา–สัญญาเจตนา–อภิสังขาร**” [ความปรารถนาที่ปรุงแต่งกรรมให้เกิดขึ้นในภุมิ ๔] ยกตัวอย่าง เช่น การน้อมนำสิกขาบททั้งหลาย มาถือเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ให้ผลวิบากกับจิตที่ปฏิสนธิใหม่ (พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 46 FILE 39) ดังนี้

- (๑) การน้อมนำสิกขาบททั้งหลาย มาถือเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ที่สมทานด้วย “**กุศลจิต**” เป็น “**ญาณวิปยุต**” [ญาณวิปยุตต์] คือ **ปราศจากความรู้** [อสัมปชัญญะ] ชื่อว่า “**อย่างเลว**”
- (๒) การน้อมนำสิกขาบททั้งหลาย มาถือเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ที่สมทานด้วย “**กุศลจิต**” เป็น “**ญาณสัมปยุต**” [ญาณสัมปยุตต์] **ประกอบด้วยความรู้** [สัมปชัญญะ] เป็น “**อสังขาริก**” คือ มี **เครื่องชักจูง** ชื่อว่า “**อย่างกลาง**”
- (๓) การน้อมนำสิกขาบททั้งหลาย มาถือเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ที่สมทานด้วย “**กุศลจิต**” เป็น “**ญาณสัมปยุต**” [ญาณสัมปยุตต์] **ประกอบด้วยความรู้** [สัมปชัญญะ] เป็น “**อสังขาริก**” คือ **ไม่มีเครื่องชักจูง** ชื่อว่า “**อย่างดี**”

โดยตามปกติแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ ไม่มีเวลามาพิจารณาข้อปลีกย่อยในการปฏิบัติธรรม อย่างเช่น การขอคำแนะนำจากครูอาจารย์ผู้มีความเชี่ยวชาญในการเจริญภาวนากรรมฐาน [สมณะ-วิปัสสนา] เพื่อเป็นการเรียนรู้สัทธรรมจากประสบการณ์จริงจากผู้เป็นกัลยาณมิตร เพราะการปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิที่โดยเดียว ไม่มีสหાયธรรมที่เป็นผู้รู้อย่างแท้จริง อาจทำให้หลงทางได้ เพราะเรื่องจิตเป็นภาวะที่ละเอียดอ่อนประณีต และอ่อนไหวง่าย ถ้าปราศจากอุบายวิธีที่แยกคาย [โยนิโสมนสิการ-มนสิการกรรมฐาน] ยกเว้น อยู่เพียงกรณีเดียว บุคคลนั้นได้สร้างสมกุศลบารมีมามากตามแนวพระโพธิสัตว์ นั่นคือ “อุคฆฏิคฺคณฺณโพธิสัตว์” หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่มีปัญญามาก [แนวคิดตามฝ่ายมหายานนิกาย ซึ่งตรงกันข้ามกับฝ่ายเถรวาท ผู้ปฏิบัติธรรมต้องระงับอย่าไปมัวไม่รู้เรื่องเดียวจะหลงยุค พระพุทธเจ้าศรีศากยมุนีโคตม กับยุค พระพุทธเจ้าศรีอริยมตไตรย ไม่รู้จะยึดหิ้งพระหรือห้องพระดี สับสนไปหมด เลยไม่ได้ดีอะไรสักอย่าง] และมีปริชาสามารถจะตรัสรู้หรือริยสัจธรรม ได้โดยเร็วพลันทันที เนื่องจากพระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้สร้างสม “ปัญญาบารมี” มาก ไม่ต้องอาศัย “ศรัทธา-วิริยะ” มากในการบำเพ็ญบุญบารมี ถ้าจะคิดตามเป็นจริง แล้วบนโลกนี้ จะมีพระโพธิสัตว์ประเภทนี้มาเป็นตนผู้ปฏิบัติธรรมเสียเอง จะมีความเป็นไปได้จริงหรือ แต่เอาอย่างที่ผู้ปฏิบัติธรรมเลือกเป็นอยู่ คือ “สาวกของตถาคต” หรือ “พระสาวกของตถาคต” [พุทธบริษัท ๔: ภิกษุ-ภิกษุณี-อุบาสก-อุบาสิกา] ก็ประพฤติพรหมจรรย์หรือประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อันเป็นคำสอนของพระศาสดาเพียงพระองค์ก็น่าจะเพียงพอ และบวกรวม (๑) ความศรัทธาเลื่อมใส [ศรัทธา ๔] (๒) ความปรารถนาประกอบความเพียร [วิริยะ] และ (๓) ความมีปัญญามากแห่งพหุสัจจะ [ญาณ-ญาณ = สมณะ-วิปัสสนา] เข้าไปด้วย ไม่ต้องไปเสียเวลาไปสร้างลัทธินิกายไม่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญาอะไรให้มากนัก เอาเวลาชีวิตที่ใกล้จะหมดลงทุกวันนี้ มาเจริญภาวนาพัฒนาจิตใจตัวเองให้สะอาดบริสุทธิ์ดีกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ตรัสรู้ถึงมหาบรมธรรมอันยิ่งใหญ่แห่งมวลมนุษยชาติไว้โดยชอบดีแล้ว แรงศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้า ย่อมเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ ที่จะผลักดันจิตวิญญาณของความเป็นผู้ปฏิบัติธรรมไปสู่ความสำเร็จ อันใกล้นี้ได้ในชาตินี้ นั่นคือ มีโอกาสบรรลุคุณอันใหญ่แห่ง “โลกุตตรธรรม” ทั้งหลายได้ อะไรที่สุจริตใจของตนเองไม่ได้ อะไรที่ชาวโลกว่ายิ่งใหญ่มหัศจรรย์ ถ้าใจเราไม่รับรู้ ไม่ใช่ทางแห่งอริมรรค สิ่งนั้นทั้งหลาย ก็ไร้ค่า การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน ทุกอย่างมันเริ่มและจบอวสานอย่างสมบูรณ์ที่ใจของคน ถ้าเวียนหัวมากไปไม่ถูกทาง ก็ให้น้อมนำจิตด้วยอุบายวิธีที่แยกคายไว้ในใจ ดังพุทธพจน์ของ “หลวงปู่ท้าว จารุขัมโม” [วัดถ้ำซันมีด อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา. ๒๔๕๒-๒๕๕๐] ได้ให้โอวาทไว้ว่า:

- (๑) รู้อยู่ที่ใจ (๒) ครอบงำที่ใจ (๓) เห็นอยู่ที่ใจ
 (๔) เฟื่องอยู่ที่ใจ (๕) กำหนดอยู่ที่ใจ
 (๖) ให้เห็นความแจ้ง (๗) ความสว่าง (๘) ความสงบ ขึ้น ในใจ

ฉะนั้น ที่ได้บรรยายมาทั้งหมดนั้น ให้เจริญปัญญา แล้วลงมือปฏิบัติให้จริง ด้วยประการฉะนี้.